

ALİ DİNAR DÖNEMİ (1898-1916) OSMANLI-DARFUR İLİŞKİLERİ

İlhan ZENGİN*

Öz

Darfur, 19. yüzyılın sonlarına doğru emperyalist güçlerin, Fransa ve İngiltere, işgal hedefi haline geldi. Mehdî'nin kuvvetleri tarafından yönetilen Sudan, Darfur'da bir süre için bir rahatlama sağladı. Ancak Darfur için sıkıntılı günler Sudan'ın 1898 yılında İngilizler tarafından işgalinden sonra başladı. Umdurman Savaşı'ndan sonra Darfur'a dönen Ali Dinar, sultanlığı yeniden kurarak düzeni sağlamaya çalıştı. Bağımsız olabilmek için Darfur'u işgal etmek isteyen İngiltere'nin bazı isteklerini geri çevirdi. Osmanlı idaresi ile ilişki kurmak için Hicaz'a Mahmil yolladı. Daha sonraki süreçte bayrak isteyerek Osmanlı yönetimi altına girmeye çalıştı. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı Devleti ile birlikte Cihat'a katıldı. Kısıtlı imkânlardan dolayı yenilerek sultanlığı işgal edildi.

Anahtar Kelimeler: *Ali Dinar, Darfur, Sudan, Osmanlı Devleti, Senûsi Tarikatu.*

Abstract

The Ottoman-Darfur relationships at the period of Ali Dinar (1898-1916)

Towards the end of 19-th century, Darfur region became the target of invasion by imperialist powers, France and England. Governed Sudan by Mahdi's forces resulted a relief for a period of time in Darfur. However, distressed days began for Darfur after the invasion of Sudan by England in 1898. After the Battle of Omdurman, Ali Dinar returned to Darfur, and then he, establishing sultanate, struggled to get order. In order to be independent, he refused some desires of Britain which wanted to occupy Darfur. He sent to Mahmil to the Hijaz to get connection with the Ottoman administration. Later period, he requested flag to get under the Ottoman rule. After the declaration of Jihad at the beginning of the First World War, he participated Jihad with the Ottoman State. Because of the lack of means, he was defeated and his sultanate was occupied.

Key words: *Ali Dinar, Darfur, Sudan, Ottoman Empire, the Senussi Order.*

Giriş

Darfur, Sudan'ın batısında, Libya çölünün güneyinde, Çad'ın doğusunda, Güney Sudan'ın kuzeyinde kalan geniş bölgeye verilen addır. Darfur Sultanlığı

* Dr., E-posta: ilhanzengn@gmail.com

(Makale Gönderim Tarihi: 06.05.2018 - Makale Kabul Tarihi: 05.11.2018)

Süleyman Solong (1650-1680) tarafından Merre Dağı'nda 1650 yılında Keyra Hanedanlığı olarak kuruldu. Bu hanedanlık mensupları tarafından yönetilen sultanlık köle ticareti için önemli bir güzergâh konumundaydı. Köle ticareti ve akınları ile uğraşan Bekkâre kabilesi, Ceyli kabilesine mensup Zübeyir Rahmet'in Bahrü'l-Gazel bölgesinde güçlenmesi ve köle ticaretinde hayli önemli bir konuma gelmesi ile eski gelirlerinden mahrum kalmaya başladı. Sultan Muhammed el-Hüseyin'in ölümü ile yerine geçen oğlu İbrahim Karad tecrübesizliğinin sonucu bazı Bekkâre kabilesi üyelerinin teşviki ile ciddi bir silahlı gücü olan köle tüccarı Zübeyir Rahmet ile mücadeleye girdi.¹ 24 Ekim 1874 (14 Ramazan 1291) tarihinde yapılan Menevaşi Savaşı² ile Sultanlık yıkıldı ve Mısır Hıdivliği'ne eyalet olarak bağlandı. Bu tarihten sonra da Hıdivliğin atadığı valiler tarafından yönetilmeye başlandı. Mehdi hareketinin başarıya ulaşması ve Mısır yönetiminin Sudan'dan ayrılması ile Darfur da Mehdi güçlerinin eline geçti. Bu tarihten sonra Darfur bölgesi Mehdi yönetimi tarafından görevlendirilen emirler tarafından idare edilmeye başlandı.

Zübeyir Rahmet birlikleri tarafından ele geçirilmesi ve sultan İbrahim Karad'ın öldürülmesinden sonra Darfur'da gizli sultanlar (fetret) devri başlamış oldu. Hanedan mensupları arasından seçilen kişi gizli sultan olarak Darfur halkını yönetiyordu. Ancak Hıdivlik ve Mehdi yönetimi bunları tespit ettikçe idam etmekteydi. Ayrıca Mehdi yönetimi hanedanın önde gelenlerini tedbir amaçlı olarak idare merkezleri olan Umdurman'da zorunlu ikamete tabi tutmaktaydı. Ali Dinar,³ Mehdi yönetiminin Darfur'daki valisi Mahmud Ahmed'e karşı ayaklanma tertibi içinde olduğu anlaşılınca 1897 yılında Umdurman'a sürgüne gönderildi.⁴ 1898 tarihinde Mehdi (Ensar) birliklerine yardımcı kuvvet olarak Nuba Dağları'nda çarpışırken Umdurman Savaşı'nda (Kerreri) Mehdi güçlerinin ağır bir yenilgiye uğradığı haberini aldı. Mehdi'nin davasını ve idaresini önceden beri benimsemeyen Ali Dinar, yanındaki adamlarla birlikte Darfur'a dönerek sultanlığı ihyaya başladı. Kitchener, Atbara Muharebesi'nden sonra aynı hanedana mensup daha uyumlu ve kolay yönlendirebilecekleri İbrahim Ali'yi Darfur'a göndermişti.⁵ Ancak İbrahim Ali yavaş davranmış, tecrübesizliğinden dolayı Ali Dinar'a yenilmişti. El-Fâşir'e yerleşmiş bulunan ve sultanlık için hak iddia eden diğer bir kuzeni olan Hüseyin Ebu Keyde'yi de bertaraf ederek şehri ele geçirdi.

¹ Daly 2007, s. 38-39.

² O'Fahey 1997, s. 63.

³ el-Emir Ali Dinar İbnü'l Emir Zekeriya İbnü'l Sultan Muhammed el-Fadl.

⁴ Hill 1967, s. 45.

⁵ Daly 2007, s. 89; Nour 2005, s. 373.

Ali Dinar'ın Sultanlığı

Ali Dinar halkı teşkilatlandırıp kendi sultanlığını ilan etmek suretiyle Sultanlığı yeniden ihya etti.⁶ Bu gelişme İngilizlerin hoşuna gitmemişti. Ancak Ali Dinar'ın sultan olması üzerine yapabilecekleri fazla bir şey olmadığını düşünen İngilizler, Darfur'u ve Ali Dinar'ı kontrolleri altında tutabilmek adına üç şartı kendisine kabul ettirmeye çalıştılar.⁷ Birincisi, belli bir yıllık vergi ödenmesi; ikincisi, Darfur bayrağının yanında Mısır-İngiliz ortak yönetiminin bayrağının asılması; üçüncü olarak da Mısır-İngiliz ortak yönetiminin atayacağı danışman/müşavir sıfatında bir İngiliz'in el-Fâşir'de bulundurulmasıydı. Ali Dinar kendisini işgal güçlerinin eyalet valisi veya yarı sömürge konumuna getirecek bu şartları kabul etmemiş ancak içinde bulunduğu kısıtlı imkânlardan dolayı fazla da ses çıkaramamıştı. Müşavir ve bayrak konularını kabul etmemiş ancak yıllık beş yüz pound⁸ vergi vermişti.⁹ Söz konusu vergi Haziran 1901 tarihinden savaşın başladığı tarihe kadar (1914) senelik olarak ödendi.¹⁰ Ali Dinar'ın sultanlığını 1900 yılında resmen kabul etmek zorunda kalan İngiltere¹¹, Darfur'un iç işlerine karışmamış ancak dış ilişkilerinde bağımsız hareket etmesini de engellemeye çalışmıştı.¹² Darfur'u işgal edememelerine rağmen Sudan'ın parçası olarak gördüklerinden Sultan Ali Dinar'ı kendilerine bağlı vali olarak değerlendirmekteydiler. Lord Kitchener "*Ali Dinar'ın Darfur hakimi olarak tanınması emrinde, dış ülkeler ile ilişki kurma hakkı yoktur*" sözleri ile durumu açıklamaktaydı.¹³ Sultan Ali Dinar'ın niyetlerinden endişe duyan Sudan'daki İngiliz işgal yönetimi, Ali Dinar'ı tanımaya çalışmış ve hakkında rapor hazırlanmıştı. Raporda Ali Dinar'ın "*kendini beğenmişlik, dini fanatizm ve özellikle Sudan Hükümeti'nin ona ve Sultanlığına karşı tavırlarına itimatlılık*" içinde olduğu ifade edilmişti.¹⁴

İngilizlerin gücünü Kerreri Savaşı'nda gören, Mehdi güçlerinin veya Sudan halkının zayıflığını anlayan Ali Dinar işinin zorluğunun farkındaydı. Diğer taraftan Fransızlar Çad üzerinden Darfur'un batı kesimlerini ele geçirmeye çalışmaktaydılar.¹⁵ Güney taraflarından da Belçika (Kongo) baskısı bulunmaktaydı. Üç taraftan baskı gören sultan Ali Dinar, kuzey tarafında

⁶ Cemaziyelevvel 1316 (Eylül/Ekim 1898). Arkell 1940, s.158; Walker 1936, s. 149.

⁷ Nour 2005, s. 373.

⁸ Daly 2007, s. 91.

⁹ Darfur Sultanlığı kurulduğu tarihten itibaren herhangi bir devlete Cizye (vergi) vermemiş ancak Ali Dinar döneminde Sudan Hükümeti'ne yıllık cizye ödemişti. Şukayr 2007, s. 483.

¹⁰ Polat 2015, s. 213-214.

¹¹ Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi 1978, s. 28, 681; Hill 1967, s. 46.

¹² Becker 1945, s. 484.

¹³ Nour 2005, s. 377.

¹⁴ Polat 2015, s. 214.

¹⁵ BOA. DH. MKT. 225. 1. 2.

bulunan Senûsilerin de kendisine yeterince destek olmayacaklarını anlamıştı.¹⁶ Çünkü bölgede hâkimiyet kurmaya çalışan Senûsiler, kendilerine rakip olabilecek yerel bir gücün var olmasını istememekteydi.¹⁷ Senûsilerin Darfur hakkındaki planları Osmanlı memurlarının merkeze yolladıkları raporlarda da görülmektedir.¹⁸ Dört taraftan çevrelenmiş ve sıkışık vaziyette bulunan Sultan Ali Dinar iktidarını ve sultanlığını emperyalist baskılardan kurtarma yolları aramaya başladı.

Afrika kıtasına yönelik Avrupalı güçlerin tasallutu 15.yüzyılın sonlarına doğru Portekiz ve İspanyol saldırıları ile başladı. Özellikle bu iki devletin emperyalist girişimlerine karşı Memlûk Devleti'nin yetersiz kalması kıtanın genelinde Avrupa Devletleri'nin siyasi, askerî, dinî ve iktisadî olarak kazanımlar sağlamalarının önünü açmaya başlamıştı. Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin Memlûk Devleti'nin topraklarını ele geçirerek Kuzey Afrika ve Kızıldeniz ile Doğu Afrika kıyılarında hâkimiyet kurması sonucunda kıta yaklaşık üç asır rahatladı. Ancak 19. yüzyılın özellikle ikinci yarısından sonra Afrika'nın içlerine ve Sahra Altı bölgelerine yönelik emperyalist faaliyetler tekrar hızlandı. Osmanlı Devleti söz konusu bölgede (Darfur dahil) halkın bağlılığını artırmak ve ilişkileri geliştirmeye yönelik olarak posta teşkilatı kurmak, askeri birlikler oluşturmak, silah yardımı yapmak, ticaret kervanlarına yol emniyeti sağlamak, yetenekli ve dil bilen memurlar göndermek, aralarında husumet bulunan kabileleri barıştırmak, kabileler arası iş birliğini geliştirmek gibi tedbirler almaya çalıştı.¹⁹

Osmanlı Devleti'nin zayıflamış olması sömürgeci devletleri daha cesaretlendiriyordu. 19.yüzyılın son çeyreğinde Fransa günümüz Mali, Nijer, Çad bölgelerini, İngiltere Mısır, Darfur/Sudan bölgesini, Belçika Kongo bölgesini ele geçirmeye çalışmaktaydı.²⁰ Osmanlı Devleti bölge üzerindeki İngiltere ve Fransa Devletleri'nin faaliyetlerini takip etmiş²¹ ve bu iki devletin bölgeyi aralarında paylaşmak için yaptıkları anlaşmalarda hükümlerini altında bulunan yerlere karşı tasallut etmemeleri konusunda güvence almaya çalışmıştı.²² Çünkü İngiltere ve Fransa 14 Haziran 1898 tarihinde Afrika sömürge bölgelerini belirlemeye çalışmış, Faşoda Krizi'nden sonra da bu

¹⁶ Shaw 2008, s. 1754-1755.

¹⁷ Safi 2006, s. 112.

¹⁸ BOA. BEO. 3849. 288609, (23 Muharrem 1329;11 Kanunusani 1326; 24 Ocak 1911).

¹⁹ BOA. DH. MKT. 225. 1. 2; BOA, Y. MTV. 59/15; BOA. Y.E.E. 122/3.

²⁰ BOA. HR. HMŞ. İŞO 193. 17. 1; BOA. DH. MKT. 2205. 1. 1-2; Daly 2007, s. 90.

²¹ Arşiv belgesinde "tarihi eserleri araştırmak için Trablusgarp'tan Darfur-Vaday bölgesine giden bir İngiliz ile İngiliz olduğu tahmin edilen beş Avrupalının gözaltına alındığı" mahalli memurlar tarafından rapor edilmişti. BOA. BEO. 535. 40052. 1, (4 Kânunuevvel (1)310).

²² BOA. HR. HMŞ. İŞO. 193. 17. 2.

anlaşmanın eki mahiyetinde 21 Mart 1899 tarihinde mukavelename imzalamışlardı.²³ Ancak Vaday (Çad) ile Darfur arasında doğal bir sınırın olmaması ve aynı kabile mensuplarının her iki bölgede yaşaması geçişleri kolaylaştırmaktaydı. Fransa, Darfur'un batı kesimlerinde bu sebeple hak iddia etmekte, sınır tecavüzlerinde bulunmaktaydı. Ali Dinar vergi verdiği Sudan Hükümeti'nden (Ortak Yönetim) bu ihlallerin önlenmesi için yardım talep etmiş, ancak gerekli desteği alamamıştı.²⁴ Darfur'un doğu sınırları için 1903 yılında el-Nahud'da Slatin Paşa ile Ali Dinar'ın elçisi arasında yapılan müzakerelerde doğu (özellikle Kordofan) sınırı belirlenmiş fakat batı sınırı muğlak kalmıştı.²⁵ Ali Dinar, Fransız baskısını üzerinden atamadığı için Sudan hükümetine karşı güvensizlik duymaya başlamıştı.

Ali Dinar'ın Osmanlı Devleti ile Temasa Geçmesi

Emperyalist güçlerin niyetlerinden haberdar olan Ali Dinar kendisine gerekli olan korumayı sağlayabilecek yegâne güç olan Osmanlı Devleti ile ilişkilerini güçlendirme arayışına girişti. Ancak içinde bulunduğu durum ve İngilizlerin baskısı altında yapabileceği fazla bir şey yoktu. Osmanlı yönetimi ile bağlantı kurmanın en kolay yolu ve yeri hacılar vasıtası ile Hicaz idi. İslamiyet'in önemli ve temel şartlarından olan Hac farızasının güvenli ve en kolay şekilde ifasının sağlanması bütün Müslüman yöneticilerin görevleri arasındaydı. Özellikle halife sıfatını taşıyan yöneticiler için *Sürre* yollamak siyasi ve dini olarak vazgeçilmez bir uygulamaydı. *Sürre* ile birlikte Haremeyn-i Şerife'n'deki seyyid, şerif, ulema, meşâyih, emirler, yönetici, fukara, guraba, dul ve yetimlere dağıtılmak üzere hediyeler, paralar yollanmaktaydı. Osmanlı Devleti zamanında İstanbul'dan *Sürre* yollanması saltanat ve hilafet için önemli bir uygulamaydı. *Sürre* yollanması Hicaz bölgesinin hadimi olarak Osmanlı sultanlarının hakkı ve görevleri arasında bulunmaktaydı.

Mısır'dan yollanan *Sürreye Mahmil-i Mısri* adı verilmekteydi. Özellikle Mısır'ın fethiyle Osmanlılar döneminde Mısır Mahmil'i kemiyet ve keyfiyet açısından büyük önem taşımaya başladı. Orta Afrika'dan katılımlarla Darfur'da tertiplenen ve uzun süredir gerçekleştirilen Darfur Mahmil'i de aralıklarla Hicaz'a gönderiliyordu.²⁶ Fur Sultanlığı dünyadaki hiçbir devlete bağımlı değildi ve "*Cizye*" ödemi yordu. Sadece Haremeyn-i Şerife'ne hizmet etmek için *Mahmil* gönderiyordu. Her yıl *Mahmil* ile birlikte Mısır'a fildişi, deve kuşu

²³ Çaycı 1995, s. 93-94.

²⁴ Daly 2007, s. 108-109; Shaw 2008, s. 1755-1756.

²⁵ Çaycı 1995, s. 95.

²⁶ Kavas 2007, s. 117; Walz 1972, s. 264.

tüyü, Arap zıkmı ve diğery hediyeler getiriliyordu.²⁷ Bunların Mısır'da satışı ile elde edilen gelir Mısır Mahmil'i ve Mısır'lı hacılar ile birlikte Haremeyn-i Şerifeyn'e gidiyordu".²⁸ Burada her yıl denilmesine rağmen 19. yüzyılda Darfur Mahmil'i hakkında fazla bir bilgi olmadığı gibi²⁹ ayrıca Darfur'dan bir dönem *Kısva* (Kâbe Örtüsü) yollandığı bilinmesine rağmen bu konuda da elimizde fazla bir belge yoktur.

Osmanlı sultanları kendilerini Haremeyn-i Şerifeyn hadimleri olarak gördüklerinden (Mısır dışından) Mahmil yollanmasını fazla arzulamıyorlardı. Ali Dinar da sultan olduktan sonra Mahmil göndermek istemişti. Bunun için Hicaz bölgesinin siyasi yöneticisi olan Osmanlı sultanından izin alması gerekmektedir. Arşiv belgelerine göre bu Mahmil yollama girişimi Ali Dinar ile Osmanlı sultanları arasındaki ilk temas, 27 Aralık 1903 (14 Kânunuevvel 1319) tarihinde³⁰ olmuştur.

Mekke-yi Mükerrreme'den Dahiliye Nezaret-i Celilesi'ne gönderilen telgrafta "*Afrika-yı vustada zenci hükümdarlarının beş on senede bir kere Mahmil tertip edip bir miktar hüccac gönderdikleri gibi bu kere dahi Darfur hâkimi Ali Dinar hazretleri tarafından bir Mahmil tertip olarak rüesasiyla beraber yüz nefer hüccac Sevakin'e vasıl olmuş*" denilerek hem mevcut durum bildirilmiş hem de Mahmil için izin istenmişti. Hicaz Vilayeti'nden alınan bu telgraf daha sonra Bab-ı Ali Daire-yi Umur-u Dahiliye Mektubi Kalemî'ne gönderildi:

"Afrika-yı vustada zenci hükümdarlarının beş on senede bir kere Mahmil tertip edip bir miktar hüccac gönderdikleri gibi bu kere dahi Darfur hâkimi Ali Dinar hazretleri tarafından bir Mahmil tertip olarak rüesasiyla beraber yüz nefer hüccac Sevakin'e vasıl olmuş olmağla birkaç güne kadar Cidde'ye vusulünde kendisine layık hürmet olunacağı bera-yı malumat maruzdur".³¹

Konu ile ilgili olarak telgraf daha sora da "Huzur-u Âli-yi Hazret-i Sadâret-penahiye" hitabıyla başlayarak: "*Afrika-yı vustada bulunan zenci hükümdarlarının beş on senede bir kerre Mahmil tertip idüb bir miktar hüccac gönderdikleri gibi bu kere de Darfur hâkimi Ali Dinar hazretleri tarafından bir Mahmil tertip olunarak rüesasiyla beraber yüz nefer hüccac ile Sevakin'e vasıl olacağı haber alındığından Cidde'ye vusulünde hürmet-i lazımede bulunulacağı hakkında Mekke-yi Mükerrreme Emarat ve Hicaz Vilayet-i Celilelerinden*

²⁷ Diğery hediyeler arasında Darfur'un en önemli ihraç maddesi olan köle ve cariyelerin olması gerekmektedir. Çünkü bol ve en fazla para eden meta köleydi ve Mısır'da buna talep fazlaydı.

²⁸ Şukayr 2007, s. 477.

²⁹ Walz 1972, s. 264.

³⁰ BOA. DH. ŞFR. 319. 51. 1, (14 Kânunuevvel 1319; 7 Şevval 1321; 27 Aralık 1903).

³¹ BOA. DH. MKT. 803. 65. 1; Y. MTV. 254. 31, (14 Kânunuevvel 1319; 7 Şevval 1321; 27 Aralık 1903).

*müştereken varid olan tegrâfnâmenin suret-i manzur-u sâmi-yi cenâb-ı sadâret-penâhilerden buyrulmak üzere leffen takdim kılınan*³² açıklaması ile durum padişaha arz edilmişti. Bu telgrafa İstanbul'dan (Yıldız Sarayı Hümayunu Baş Kitâbet Dairesi) gönderilen cevapta "*Mahmil tertibi ancak taraf-ı eşref hazret-i hilâfet-penâhiye'den icra buyrulabileceğinden yalnız mahmil-i mezkûrun men'i*" denilerek hacılara izin verilmiş, ancak Mahmil'in Hicaz'a girmesine izin verilmemiştir.³³

Sadaret-i Uzma Mektubi Kalemî'nden Hicaz Vilayeti'ne gönderilen şifreli yazıda³⁴:

*"Darfur Hakimi ile rüfekasının*³⁵ *bir fariza-yı diniyyeyi ifâ maksadına müsned olan azimetlerine bi't-tabî bir şey denilemez ise de Mahmil tertibi ancak taraf-ı eşref-i hilâfet-penâhiye'den icra buyrulabileceğinden yalnız mahmil-i mezkûrun suret-i münasibe ile men'i bi-irâde-yi seniyye tebliğ olunur*" denilmek suretiyle Dersaadet'in görüş ve talimatı bildirilmişti.

Ancak bu talebin reddinden bir hafta sonra aynı yerden yazılan başka bir iradede:

*"Darfur Hakimi tarafından Cânib-i Âli-i Hicaz'a gönderildiği haber alınan Mahmil suret-i resmîyede tertib ve tesrib edilmiş olmayıp bazen oralarda bulunan hakimler tarafından bu yolda mahmil namıyla heyet gönderildiğinin mesbuk olduğu ve bu sene dahi aynı suretle gelecek olan işbu heyet içinde idare-i Devlet-i Âliye'de bulunan Vaday Hakimi'nin mahdumu dahi bulunup bunların bade'l hac Hakipa-yı Âli-yi Şahâne'ye yüz sürmek üzere Dersaadet'e gelmek arzusunda buldukları şâyi' iduğu cevaben Hicaz Vilayet-i Celilesi'nden bildirildiği beyanıyla ittizânı havi-yi enmele-i zib-i ta'zim olan 15 Şevval (1)321 tarihli tezkire-yi hususiye-yi sadâret-penâhileri manzur-u âli buyrularak izahat-ı maruza'ya nazaran heyet-i mezkûre'nin Canib-i Ali-yi Hicaz'a azimette mahzur olmadığı anlaşıldığından bu hacc-ı ifa-yı tahkiki hususuna irade-i seniyye-yi Cenab-ı Hilâfet-penâhi şerefsudur buyurulmuş olmağla ol babda emr-u ferman hazret-i veliyyü'l emrindir*³⁶ denilerek talebin kabul edildiği ve mahmilin gönderilmesine izin verildiği görülmektedir. Yeni talimat Sadaret-i Uzma Mektubi Kalemî'nden Hicaz Vilayeti'ne gönderilen şifreli yazıda "Darfur hâkiminin göndereceği heyetin oraya azimetinde mahzur

³² BOA. DH. MKT. 803. 65. 2, (16 Kânunuevvel (1)319; 9 Şevval (1)321; 29 Aralık 1903).

³³ BOA. İ. HUS. 112. 25. 1, (16 Kânunuevvel (1)319; 9 Şevval (1)321; 29 Aralık 1903).

³⁴ BOA. BEO. 2244. 168243. 1, (17 Kânunuevvel (1)319; 10 Şevval (1)321; 30 Aralık 1903).

³⁵ Belge Darfur Hâkimi ile rüfekası diye başlamaktadır. Ali Dinar'ın hacca gitmediği bilindiğine göre yanlış anlama sonucu onun da hac kafilesi arasında olduğu zannedilmiş veya yazım hatası yapılmıştır.

³⁶ BOA. İ. HUS. 112. 44. 1, (23 Kânunuevvel (1)319; 16 Şevval (1)321; 5 Ocak 1904).

olmayacağı anlaşıldığından münâsibince ifâ-yı muktezası İrâde-yi Seniyye’ce tebliğ olunur” denilmek suretiyle mahmile de izin verilmiştir.³⁷

Ali Dinar tarafından üç yıl sonra başka bir (ikinci) Mahmil daha gönderilmiştir. “Darfur Hakimi tarafından iki sene³⁸ evvel gönderildiği gibi bu sene dahi çıkarılan Surre’nin Darfur ümerasından Muhammed el-Şeyak refakatinde iki güne kadar Sevakin’dan Cidde’ye hareket edeceği” Mekke’den İstanbul’a gönderilen telgraf ile bildirilmiştir.³⁹

Arşiv belgelerinde diğer (üçüncü) Mahmil gönderme hadisesine 1909 yılında rastlanmaktadır. 28 Teşrinisani 1325 tarihinde Hicaz Vilayeti’nden gönderilen telgraf ile Darfur sultanının talepleri ve Mahmil gönderme hadisesi hakkında görüş sorulmaktadır.⁴⁰ “Dahiliye Nezâreti Muhâberat-ı Umumiye Dairesi’nden Huzur-u Âli-yi Hazret-i Sadâret-penâhiye hitabıyla padişaha durum bildirilmiştir:

“Darfur Hakimi Sultan Ali dinar Hazretleri tarafından gönderilüb Sürre-i Hümayun Emâneti ile Mekke-yi Mükerreme’ye gönderilmiş olan hükümet-i mezkûre vükelâsından Muhammed eş-Şeyh Simâvi Efendi’nin bir lisan-ı ihtiram ile Halife-yi zi-şan Efendimiz hazretlerine karşı hâkim müşarünileyhin perverde ittiği hissiyât-ı ubûdiyeterâneyi kendisinden arza memur olduğunu beyân ile berâber henüz hiçbir ecnebi bayrağı girmemiş olan Darfur’un burc-u dibâresinde temevvüc ittirmek ve inde’l hâce sâye-i kudsiyet ve uluvviyet altında fedâ-yı hayat idilmek üzere kendilerine Devlet-i Osmaniye cânibinden bir Osmanlı bayrağı ihsası hususunda hükümeti namına Bab-ı Âli’ye arzını rica etmiş olduğundan bahisle bâde’l hacc müracaat edilmiş olan Şeyh müşarünileyhin şu talep ve arzusuna mukabil ne yapılmak lazım geleceğinin Hicaz Vilayeti vekâletinden alınan telgrafnâme leffen takdim kılındı. (Haiz-i ehliyet olan) Mûnderacâtına nazaran iktizâsının ifâ ve isdarına menut rey-i fehimâneleridir.”⁴¹

Ancak bu sefer durum biraz farklıdır ve gelişen siyasi olaylar neticesinde Mahmil emini olan Ali Dinar’ın amcaoğlu Mehmed eş-Şeyh Simavi Efendi, Hicaz valisinden Darfur Sultanlığı’nda asılmak üzere Osmanlı bayrağı istemişti. Bu önemli siyasi neticeler doğuracak bir hareket olduğundan vali gereği konusunda Dersaadet’ten talimat istemek zorunda kaldı. Darfur, o dönemde Orta Afrika’da bağımsız kalan tek İslam memleketi olarak İngiliz ve Fransız sömürge bölgelerinin arasında sıkışıp kalmış durumdaydı. Darfur’un da Dârü’l-

³⁷ BOA. BEO. 2246. 168445. 1, (24 Kânunuevvel 319; 17 Şevval 321; 6 Ocak 1904).

³⁸ Belgede iki yıl yazmasına rağmen bu olay üç yıl sonra meydana gelmiştir.

³⁹ BOA. DH. ŞFR. 374. 42. 1, (29 Aralık 1906, 13 Zilkade 1324).

⁴⁰ BOA. DH. MKT. 803. 65. 1.

⁴¹ BOA. DH. MUİ. 45/1. 36, (13 Aralık 1909; 30 Zilkade 1327; 30 Teşrinisani 1325).

İslâm toprakları arasından çıkıp gitmemesi için Ali Dinar, Osmanlı sultanından bayrak vasıtasıyla himâye istemekteydi. Bu talep Osmanlı sultanı Mehmed Reşad'ın halife olmasının yanında II. Abdulhamid'in "İslam Birliği" çağrısının da sonucuydu. Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu sıkıntılı durum beklenen yardımın yapılmasını imkânsız kılmaktaydı. Gelen cevapta bayrak verilmesi onaylanmamış, ancak bazı hediyeler ile Osmanlı nişanı yollanarak daha düşük bir seviyede ilişkilerin devam ettirilmesine çalışılmıştı.

Diğer emperyalist devletler gibi İngiltere de özellikle Afrika'da yerel güçlü bir devlet veya yönetici istemiyordu. Fransızların Râbih bin Fazlullah'ın kurduğu devlete son verdikleri gibi İngilizler de Orta Afrika'da son bağımsız Müslüman devlet olarak kalan Darfur Sultanlığı'nı ortadan kaldırmak istemekteydi. Ali Dinar da sultanlığını ve Hıristiyan Avrupalıların işgaline karşı idaresi altındaki İslam topraklarını koruma gayreti içerisindeydi. Sultanlığını ve faaliyetlerini duyurmak, tanınırlığını arttırmak ve Müslüman ahaliyi bilinçlendirmek için Darfur hakkında "el-Umrân" adlı kitap yazmış ve bunu Mısır'da bastırıp dağıtmak istemiş ise de İngilizlerin engellemesi ile bu girişimi başarısızlıkla sonuçlanmıştı.⁴²

Bir devletin veya sultanın hükümrânlığının bazı temel göstergeleri vardır. Bayrak, marş, para basımı gibi simgesel değerlerin siyasal etkileri bulunmaktadır. Bu bağlamda Ali Dinar, sultanlığının simgesel değerlerini de oluşturmaya çalıştı. Hükümrânlığının simgesi olarak kendi adına para bastırttı. Sultanlığını ilan ettiği dönemlerde Darfur'da *Kebabiş* olarak bilinen Mısır kuruşu ile Osmanlı *Riyal Mecidi*'si ve Mehdi dönemine ait paralar kullanılıyordu. Ali Dinar kendi adına darb ettirdiği paralar Mehdi dönemi öncesinde kullanılan Osmanlı paralarının (Mecidi ve Riyal) kopyasıydı.⁴³ Yazı karakteri ve tasarım açısından fazla bir farkları yoktu. Aynı zamanda değeri yani satın alma gücü de Osmanlı mecidisi ile aynıydı. Para basımı hususunda Osmanlı sikkelerini kendisine örnek almıştı.

Ali Dinar bir yandan siyasi arayışlarını sürdürmekte, diğer yandan idari yapılanmasını tamamlamaya çalışırken askeri eksikliklerini de giderme yollarını aramaktaydı. İngiliz sömürgecilerin bir gün mutlaka üzerine geleceklerini biliyordu. Ali Dinar, Sudan hükümeti ile olan bozuk ilişkilerinde kaderinin sahip olduğu silahlara bağlı olduğunun da farkındaydı. İngilizler yüksek teknolojiye ve etkili silahlara sahip olduklarından onlara karşı güçlü silahlar elde etmeye çalışmaktaydı. Hedefi 10.000 kişilik bir askeri güce yetecek miktarda silah ve cephaneye sahip olmaktı.⁴⁴ Bu sebeple Kufra'dan

⁴² Nour 2005, s. 376.

⁴³ Arkell 1940, s. 158-159.

⁴⁴ Safi 2006, s. 113.

(Senûsilerden) silah satın almıştı. Ancak parasını ödemediği silahlar kendisine yollanmıyordu. Geciken silah teslimatı için Muhammed Âbid elçi olarak yollandı, ancak sonuç alınamadı. Daha sonra Ebû Kerim isimli Senûsilere mensup bir tüccar Kasım 1914 tarihinde Kufra'ya yollandı fakat bu girişimden de sonuç elde edilemedi. Vadaylı bir asilzade olan Ahmed, Temmuz 1915 tarihinde Kufra'ya gitmiş ve bir miktar silah alıp 24 Aralık'ta el-Fâşir'e dönmüştü. Ali Dinar'a göre teslim alınan silah 2500 Mavzer tüfeği ile 400 kutu cephane iken İngiliz casuslarının tahminlerine göre yalnızca yaklaşık 400 silah kadardı.⁴⁵ Ali Dinar'ın silah sayısını fazla göstermesi İngilizlerin kendisine karşı girişimlerinde caydırıcı olması içindi.

Ali Dinar için Osmanlı Devleti ile irtibatını sağlayan Hicaz'dan sonraki en önemli mecra Senûsiler idi. Sultan Ali Dinar hem İslam Birliği hem de içinde bulunduğu sıkışıklık sebebiyle Senûsilerle ilişkilerini güçlendirmek istiyordu. Senûsiler ise Ali Dinar'a yardım konusunda biraz çekimser davranmaktaydılar. Bunun iki sebebi vardı. Birincisi bölgede kendilerine rakip olabilecek yerel bir güç istememeleridir. Çünkü Seyid Ahmed bağımsız bir Libya devleti kurmanın peşindeydi.⁴⁶ Bu devlet Senûsi tarikat yapılanmasına dayalı olarak Orta, Batı ve Kuzey Afrika'da şekillenecekti. Senûsi tarikatı günümüzdeki Fas, Senegal, Sahra Çölü, Cezayir, Çad, Mısır, Darfur ve az da olsa Sudan coğrafyasında yayılmış, bu bölgelerde yüzün üzerinde zaviye açılmıştı.⁴⁷ Kurulması tasarlanan bu devletin sınırları içinde bir kısım Darfur toprağı da vardı. Diğer bir sebep ise Senûsiler, İngilizler ile aralarının açılmasını istemiyorlardı.⁴⁸ Ali Dinar'ın önceden beri İngilizlere karşı tutumu bilindiği için eğer Ali Dinar desteklenirse bu İngilizler ile aralarının açılmasına sebep olabilirdi. Bunun için Ali Dinar tarafından parası ödenmiş olan silahların teslimini de geciktiriyorlardı.

Ali Dinar ise tarikat yapılanması şeklinde yayılan ve her geçen gün güçlenen Senûsilerden çekinmesine rağmen ilişkilerini mesafeli bir şekilde sürdürerek adamları için gerekli silahları ihtiyaç zamanlarında onlardan temin etme düşüncesindeydi.⁴⁹ Buna karşın Osmanlı subayları veya Teşkilat-ı Mahsusa görevlileri Ali Dinar ile Ahmed el-Senûsi arasındaki ilişkileri geliştirmek ve işbirliği yapmaları için çabalıyordu.⁵⁰

⁴⁵ Safi 2006, s. 113.

⁴⁶ Safi 2006, s. 112.

⁴⁷ Tandoğan 2013, s. 86. Bakınız nakleden Tandoğan; BOA, HR.TO., 38/92, (22.05.1890).

⁴⁸ Pehlivanlı 2000, s. 432.

⁴⁹ Shaw 2008, s. 1754-1755.

⁵⁰ Safi 2006, s. 112-114; Shaw 2008, s. 1757.

Ali Dinar ve Cihat Çağrısı

Birinci Dünya Savaşı başlayıp da Osmanlı Devleti savaşa girdikten bir hafta sonra Sultan Reşad “Cihad” ilan etmiş ve 11 Kasım 1914 tarihinde Topkapı Sarayı kutsal emanetler odası önünde *Cihad-ı Ekber Feteva-yı Şerife* okunmuştu.⁵¹ Cihat ilanı ile Osmanlı ve İslam coğrafyasındaki Müslümanların İttifak Devletlerini desteklemeleri, özellikle de İngiliz, Fransız ve Rusların yönetimi altındaki topraklarda yaşayan Müslümanların bu gayrimüslim idarelere karşı isyan etmeleri, yani Kutsal Savaş’a katılmaları istenmişti. Bunun için fetvalar yayımlanmış, Padişah tarafından bildiriler hazırlanmış, tanınmış ve sözü geçen Şeyh ve din adamlarına beyanatlar verdirilmişti.⁵² Cihat bildirileri Fas, Cezayir, Tunus, Trablusgarb, Bingazi, Orta Afrika, Osmanlı Devleti’nin Arap Eyaletleri, Mısır, Orta Asya, Hindistan ve hatta Java ve Sumatra’ya kadar gönderilmişti.⁵³ Cihat bildirileri insanlar üzerinde etki kurabilen gezgin, vaiz, âlim, din adamı, istihbaratçı ve benzeri her türlü temsilci vasıtasıyla bütün İslam âlemine yollandığı gibi Darfur’a da gönderildi.⁵⁴ Ancak İngilizlerin yoğun engelleme çabalarından dolayı bu bildiriler kaçak yollardan Nil Vadisine ve Darfur’a gönderilebildi.⁵⁵

Halife tarafından ilan edilen “Cihat Çağrısı”nı İngilizler önceleri önemsememiş ancak daha sonra endişeye kapılmışlardı.⁵⁶ Bu konuda endişe duyanlardan biri de uzun yıllar İngiliz askeri istihbaratında çalışmış olan Sudan Genel-Valisi Sir Reginald Wingate idi. Wingate “*Eğer Türkiye, Almanlar ile bize karşı bir ittifak yaparsa Sudanlılar Türkler ile işbirliği yapmak isteyeceklerdir*” şeklinde yazmış olduğu rapor ile merkezi uyarıyordu.⁵⁷ Şam’da bulunan Dördüncü Ordu kumandanı Cemal Paşa’nın Başkumandanlık Vekâleti’ne yolladığı şifreli raporda “*Bedevilerin, Sudanilerin, Senûsilerin iştirak ve Mısır’da harekât-ı ihtilaliye zuhuriyle cümlemize hâsıl olacak kazancı bi’l-intizam dâhil-i hesab etmiyorum*” sözleri Wingate’in endişelerinin haklılığını göstermekteydi.⁵⁸ Bu konunun detayları hakkında arşiv kaynaklarında başka yazışmalar da bulunmaktadır.⁵⁹

⁵¹ Shaw 2008, s. 750.

⁵² Antonius 1955, s. 140-141. Bu konuda yazılan bir mektup için bakınız: Çabuk 2017, s. 101-120.

⁵³ Shaw 2008, s. 1165.

⁵⁴ Antonius 1955, s. 141-142.

⁵⁵ Antonius 1955, s. 146.

⁵⁶ Hülagü 2006, s. 67-68.

⁵⁷ Daly 1980, s. 16.

⁵⁸ ATASE; BDH, K: 174, D: 316 (752-A), F: 5-2, (1 Kânunuevvel 1330/ 15 Aralık 1914).

⁵⁹ ATASE; BDH, K: 167, D: 728, F: 28. (18 Nisan 1916); ATASE; BDH, K: 167, D: 728, F: 29-1-2-3-4-5-6, (19 Nisan 1916); ATASE; BDH, K: 167, D: 728, F: 132-1. (23 Mayıs 1916);

Arap Yarımadası, Afrika ve Hindistan Müslümanlarının Halife'nin çağrısına uyarak İngilizlere karşı isyan etmeleri İngiliz Sömürge İmparatorluğu için tehlikeli sonuçlar doğurabilecek özelliğe sahipti. İngiltere, Cihat ilanını etkisizleştirmek için karşı propagandaya girişmiş ve birçok Arap ve Müslüman bölgelerde çeşitli beyannameler yayınlamış ve dağıtmıştı.⁶⁰ Sudan halkının ve eski Mehdi taraftarlarının Cihat ilanı ile emperyalist güçlere karşı Osmanlı Devleti'ni destekleyecek olması ve Ali Dinar'ın batıdan Hartum'a doğru hareket etme olasılığı İngilizler için sorun teşkil etmişti. Sudan'da (ve Mısır'da) Cihat'a katılmalar olmuş veya katılmak için teşebbüsler başlamıştı. Mısır'da altı yüz kadar Teşkilat-ı Mahsusa ajan ve tahrikçisi Kahire'de halkı İngiliz işgaline karşı harekete geçirmeye çalışmışlar, günlük yayınlanan *el-Hilâl el-Osmâni*, bunun yasaklanmasından sonra da *el-Hakkû Yâ'lu* ve aylık yayınlanan dini içerikli dergi olan *el-Hidâye* ile Cihat yanlısı yayınlar yapılmıştı.⁶¹

Cihat'a katılımı engellemek için Mısır ve Sudan'daki İngiliz işgal yönetimi katı tedbirler uygulamaya başladı. Sudan'da basın ve telgrafa sansür getirilmiş, sınırda yük ve yolcular sıkı şekilde aranmış, aktif bir karşı propaganda başlatılmış, zorunlu sürgün siyaseti uygulanmış, resmi olarak önemsenmeyen tarikatlar ile Mehdi taraftarları hapisaneye gönderilmiş veya gözetim altına alınmış, (askeri) sıkıyönetim yasaları uygulanmış, din adamlarına memuriyet, maaş veya çeşitli görev ve unvanlar verilerek kendilerini desteklemeleri sağlanmış, destek olmayan din adamlarına çeşitli zulümler yapılmış, hapse atılmış veya idam edilmişlerdi.⁶² İşgalci İngiliz İdaresi'ne karşı Sudan halkının zihninde oluşan olumsuz düşünceleri silmek için dini ve siyasi elitlerin işgal yönetimini desteklemeleri sağlanmaya çalışılmış, Cihat çağrısına karşı fetvalar yayımlanmıştı.⁶³ Mısır'da bulunan Mirgani Şeyhi'ne Sudanlıları (Müslümanları) sükûnet ve İngilizlere karşı itaate çağıran beyanname yazdırıldı.⁶⁴ Wingate "Ulema"ya hitaben 8 Kasım 1914 tarihinde konuşma yapmış, konuşmasında Osmanlı İdaresini kötüleyerek İngiltere'yi İslamiyet'in tarihi savunucusu, Sudanlıların gerçek düşmanının ise Türkler olduğunu ifade eden tablo çizmişti.⁶⁵

ATASE; BDH, K: 1849, D: 103, F: 1-86 ve 87. (15 Temmuz 1916); ATASE; BDH, K: 1849, D: 103, F: 1-127. (21 Ekim 1916);

⁶⁰ Bayur 1953, s. 338-343.

⁶¹ Shaw 2008, s. 1168.

⁶² Daly 1980, s. 16-17; Daly 2007, s. 109; Yılmaz 2017, s. 109.

⁶³ Nour 2005, s. 381.

⁶⁴ Hülâgü 2006, s. 68. Bakınız nakleden Hülâgü: *Sebilü'r-reşâd*, Cilt:13, Sayı: 318, Ay:12, Yıl:1330, s. 43.

⁶⁵ Daly 1980, s. 17.

Bu şartlar altında Başkomutan vekili Enver Paşa, Ali Dinar'a mektup yazarak Halifenin "Cihad" çağrısını bildirdi.⁶⁶ Mektup ve hediyeler Ali Dinar'a Cafer Bey⁶⁷ başkanlığında Sudanlı Binbaşı Tarık, (Hecin suvar) Yüzbaşı Ebu Şadi ve Doktor (Yüzbaşı) Beşir Fuad beylerle yirmi silahlı askerden oluşan bir heyet tarafından ulaştırıldı.⁶⁸ Dört kişiden oluşan heyet⁶⁹ Kufra'dan mektup ve hediyeler ile birlikte yola Ocak 1915 tarihinde⁷⁰ çıktı.⁷¹ Cidâbiye ile el-Fâşir arası yolculuk 60 gün sürmekteydi.⁷² Hediyeler arasında para,⁷³ "muharebe altun ve gümüş nişanlarına havi kutu ve Mısır'dan tedarik olunabilen bir takım hedaya"⁷⁴ Seyid Ahmed'in rızası olmadığından gizlice gönderilmişti.⁷⁵ Mektupta: İngiltere, Fransa ve Rusya'nın İslam'ın düşmanı olduğu, idareleri altındaki Müslümanlara karşı yaptıkları zulümler, Cihat'ın gerekliliği ve farzîyeti konularına değinilmişti. Ali Dinar, Cuma günü hutbede ahaliye Halife'nin selamı ile Cihat çağrısını bildirmiş, hazır bulunan heyeti tanıtmış, mektup hakkında Darfur halkını bilgilendirmiş, Halife'nin Cihat çağrısına

⁶⁶ Tarık Nour, P.M.Holt'tan nakil olarak Enver Paşa'nın mektubunun yazılma tarihini 3 Şubat 1915 olarak vermiştir. Nour 2005, s.380. Ancak referans gösterilen kitapta mektup ile alakalı herhangi bir tarih verilmemiştir. 3 Şubat 1915 tarihi Mekki Şibeyke'nin kitabının 482. sayfasında geçmektedir ki bu durumda verilen referans hatalıdır. Bunun yanında Heyet mektupla birlikte Kufra'dan Ocak ayının başında yola çıktığına göre mektubun yazılma tarihi olarak verilen (3 Şubat 1915) tarihinde bir hata bulunmaktadır. Shaw mektubun yazılma tarihini Osmanlı belgelerine (ATASE; BDH, K: 174, D: 316, F: 5-2) dayanarak Aralık ayı sonları olarak vermektedir (Shaw 2008, s.1754, dipnot 2247). Cihat ilanına göre mektubun yazılma tarihi Kasım sonu veya Aralık ayı olması kanaatimizce olayların seyrine daha uygundur. İdabiye ile Kufra arası bir aylık uzaklıktadır. Kufra ile el-Fâşir arası da yaklaşık bir aylık mesafede olduğuna göre mektubun varış tarihi 3 Şubat olabilir ancak tarihin neye isnat edildiği açık değildir. İngilizlere göre (Daly 2007, s. 111.) Heyet Hazıranda veya daha sonra El-Fâşir'e varmış olmalı ki bu tarih Tarık Nour'un Mekki Şibeyke'ye istinaden verdiği yazılış tarihine uygun düşmektedir. Fakat Ali Dinar 22 Nisan'da Cihat ilan ettiğine göre Heyet'in 22 Nisan'dan önce El-Fâşir'e varmış olması gerekmektedir. Bu durumda İngiliz belgelerindeki tarih hatalıdır. Eldeki bilgilere göre mektup ve Heyet Kufra'dan Ocak başında yola çıkarak 3 Şubat'ta el-Fâşir'e varmıştır. Diğer kaynaklarda verilen 3 Şubat tarihi mektubun yazılış tarihi olmayıp el-Fâşir'e varış tarihi olabileceği gibi ikinci bir mektup olduğu şeklinde de değerlendirilebilir.

⁶⁷ Nour 2005, s. 380.

⁶⁸ ATASE; BDH, K:1834, D:28, F:1-2.(30 Mart 1333 / 30 Mart 1917)

⁶⁹ Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi 1978, s. 681.

⁷⁰ Safi 2006, s. 115.

⁷¹ ATASE; BDH, K:1834, D:28, F:1-2. Belgede heyetin Kufra'dan yola çıkış tarihi "Rumi Kânunusani bidayeti" yani Ocak ayı başı olarak verilmektedir.

⁷² ATASE; BDH, K: 1849, D: 103, F: 1-87. (15 Temmuz 1916); Safi 2006, s. 115.

⁷³ Ünalp 2014, s. 57.

⁷⁴ ATASE; BDH, K:1834, D:28, F:1.

⁷⁵ ATASE; BDH, K:1834, D:28, F:1.; Ünalp 2014, s. 57 (*Aslında Nuri Paşa daha fazla altın, şeref kaftanı, silah ve mühimmattan oluşan büyük bir hediye hazırlamış ancak bunları Senûsi baskısından dolayı gönderememişti. Aynı yer.*)

uyacağını beyan etmiş, İngiltere ve diğer ülkelere karşı (Halife'nin yanında) Cihat için hazırlık yapılmasını istemişti.⁷⁶ Sultan Ali Dinar 22 Nisan 1915 tarihinde beyanname yayınlamak suretiyle bağımsızlığını ilan etmiş, İngilizlere yolladığı vergiyi kesmiş, İngiltere ve müttefiklerine karşı resmen Cihat ilan ettiğini açıklamıştı.⁷⁷

Gelen heyetle birlikte cevap niteliğinde bir mektup ile fildişi, köle, cariye gibi bir takım hediyeler göndermişti.⁷⁸ Ali Dinar, Enver Paşa'ya yazdığı cevabi mektubunda "*Halife Hazretleri'ne bunu bildirmek istedim ki, İslam Sultanı Hazretleri ile kâfir ve zındık olan İngilizler ve Fransızlar ve onların müttefikleri arasında bu savaş başlar başlamaz Allah ve İslam için kâfirle ilişkileri kestim ve onları düşman kabul ederek savaş açtım*" sözleri ile Halife'nin Cihat çağrısına uyacağını, Osmanlı Devleti ile birlik olup savaşacağını beyan etti.⁷⁹ Ali Dinar'ın İngiliz hükümetine karşı Cihat ilanının sebebinin sadece Darfur ile Sudan hükümeti arasındaki ilişkilerin bozulmasında aranmamalı, daha geniş bir açıdan bakarak bölgedeki İngiliz-Fransız rekabeti, Teşkilat-ı Mahsusa faaliyetleri ve Ali Dinar'ın İngilizlere karşı dik duruş sergileme zamanının geldiğine dair inancın da etkili olduğu anlaşılmaktadır.⁸⁰

Ali Dinar'a gönderilen heyetin başkanı olan Cafer Bey görevini tamamlayıp Bingazi'ye dönünce hem Darfur için söz vermiş olduğu silah ve malzemeyi temin etmek hem de Senûsilerin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla 1915 yaz aylarında gizlice Suriye'ye Cemal Paşa'nın yanına gitti. Buradan temin ettiği bir kısım malzemelerle birlikte Bingazi'ye geri döndü.

Senûsi güçleri Mısır'ın batı bölgelerine 17 Kasım'da ilerlemeye başlamış,⁸¹ İngiliz kuvvetlerinin Matruh'a⁸² kadar geri çekilmesi sonucu da 22 Kasım 1915'de Sellum'u (Sollum) ele geçirmişti.⁸³ Yüzbaşı Mehmed Salih idaresindeki birlikler Siva'dan Mısır'ın batısındaki vahalara doğru 18 Ocak 1916 tarihinde Senûsi kuvvetlerinin öncü bir kolu olarak ilerlemeye başlayarak 11 Şubat 1916 tarihinde Bahariye Vadisi'ni tamamen ele geçirdiler.⁸⁴ Bu şekilde Senûsiler de İngilizlere karşı harekete geçmiş oldu. Sultan Ali Dinar da Mısırlı

⁷⁶ Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi 1978, s. 681-682.

⁷⁷ Larşer 1928, s. 60; Hülagü 2006, s. 140; Ünalp 2014, s. 56; Shaw 2008, s. 1756.

⁷⁸ ATASE; BDH, K:1834, D:28, F:1.

⁷⁹ Nour 2005, s. 380. Bakınız nakleden Nour: Şibeyke 1964, s. 517. Not: Mezkûr bölüm kitabın 517. sayfasında değil 482. sayfasında bulunmaktadır.

⁸⁰ Safi 2006, s. 111-112.

⁸¹ Ünalp 2014, s. 57; Shaw 2008, s. 1757.

⁸² Burası Mısır'ın batı sınırı ile İskenderiye arasında, Kahire'den de yaklaşık 550 km (300 mil) uzaklıktadır.

⁸³ Shaw 2008, s. 1753-1754.

⁸⁴ Safi 2006, s. 116; bakınız nakleden Safi: *History of the Great War*, s. 147; Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi 1978, s. 674-675, 680.

birliklerin engellemelerine rağmen Kufra'daki Senûsilerle haberleşmesini devam ettirmesi⁸⁵ veya Osmanlı ile Senûsilerin başlattığı harekâtlara dair Mısır gazetelerinde çıkan yazıları işitmesi sonucu harekete geçti.⁸⁶ Amacı Hartum'u alarak Mehdi'nin 1885 yılında Gordon'u öldürerek İngiliz işgalcilerini Sudan'dan temizlediği gibi Wingate'i de Sudan'dan atarak ülkeyi İngiliz işgalcilerinden tekrar kurtarmaktı.⁸⁷

“Hıristiyanlar, Müslümanları her taraftan kuşattılar, Müslüman topraklarına el koydular, Müslüman sultanları, ya ölü, ya esir ya da kahır altında bıraktılar. Müslüman sultanlar onların ellerinde oyuncak gibi oldular. Bunlar arasında bizim memleketimiz Darfur Allah'ın koruması ile bu akibete düşmedi, fakat Allah'ın sizin emanetinize bıraktığı Haremeyn-i Şerifeyn'i ziyaretten bizi engellediler. Bunun için Hacca gitmek için İngilizler ile mecburi olarak temas kurduk. Bu teması da nefretle yaptık” sözleri ile Avrupalılara özellikle de işgalci İngilizlere karşı olan fikrini beyan etmişti.⁸⁸ İngilizler, Ali Dinar'ın düşüncelerini değiştirmesi için ulemaya mektuplar yazdırarak kendi taraflarına çekmeye çalışmışlar ancak Sultan fikrini değiştirmemişti.⁸⁹

Ali Dinar'ın İngilizler ile Mücadele Başlaması

Alınan askeri, idari ve psikolojik tedbirler ile Sudan, İngilizler tarafından baskı altına alınmış, Osmanlı Devleti'nin yanında Cihat'a katılacağını bildirmesiyle Ali Dinar için de hazırlıklar başlatılmıştı. Sudan'daki İngiliz yetkilileri Temmuz 1915 tarihinde Darfur'u işgal için karar aldılar.⁹⁰ Vakit geçirmeden Ali Dinar'a karşı tedbirleri hayata geçirmeye başlayarak onun kişisel otoritesini ve saygınlığını azaltmaya giriştiler. Başta Bekkâre kabilesi olmak üzere Ali Dinar ile sorunu olan kişi ve grupları kışkırtmak, onun karşısına rakip olarak çıkarmak dahil her türlü girişimi hayata geçirmeye başladılar. Bu bağlamda Darfur ve Kordofan'daki kabileler ile çevredeki küçük sultanlar altın ve para verilmek suretiyle kazanılmaya çalışılmış, Ali Dinar'ın önceden kendilerine yaptığı eziyetler hatırlatılmış, topraklarını ellerinden alacağı korkusu işlenmiş, ikna olmayanlar ise tehdit edilmişti.⁹¹ Ayrıca bölgede bulunan ve Ali Dinar ile sorunu olan kabilelere silah desteği yapıldı. Eylül 1915

⁸⁵ Larşer 1928, s. 60; Hülagü 2006, s. 140.

⁸⁶ ATASE; BDH, K:1834, D:28, F:1.

⁸⁷ Nour 2005, s. 380.

⁸⁸ Nour 2005, s. 379; bakınız nakleden Nour: Şibeyke 1964, s. 517. Not: İlgili metnin referansı s. 517 olarak verilmesine rağmen Şibeyke'nin kitabında sayfa 481'de geçmektedir. Kitapta Ali Dinar ile ilgili kısım 474-484 arasındadır.

⁸⁹ Nour 2005, s. 381; Daly 2007, s. 109.

⁹⁰ Safi 2006, s. 116.

⁹¹ Ünalp 2014, s. 56.

tarihinde Rizeygat kabilesinin şefinin oğlu ile el-Uddeye’de (Kordofan) bir görüşme yapıldıktan sonra 300 tüfek ile 30.000 mermi; Kuzey Kordofan’da yaşayan Ali Dinar’ın eski düşmanları olan Kababiş göçebelere de Aralık ayında 200 tüfek verildi.⁹²

Sudan Hükümeti’nin (İngiliz işgalcileri) Hartum’dan Darfur’a askeri kuvvet göndermeye başlamaları ile bu tarihe kadar savaşa katılmamış olan Ali Dinar, Osmanlıların yaptığı teklifi kabul ederek Osmanlı ve müttefiklerinin yanında savaşa katılma kararını ilan etti.⁹³ Sultan, Kasım 1915’de Hartum’a göndermeye başladığı aşağılayıcı mektuplar ile İngilizlere karşı olan nefretinden bahsetmiş, Kordofan’ı alarak İngilizleri denize süreceğini açıklamış ve Wingate’e hitaben yazdığı bu mektuplarda “Kordofan’daki Cehennem valisi, el-Nahud’daki ateşlerin bekçisi” gibi hitaplar kullanmıştı⁹⁴.

Ali Dinar’ı destekleyen 10.000 civarındaki mücahit⁹⁵ Kordofan (Sudan) sınırında toplanarak Hartum’a yürümek için Türk subayların gelmesini beklemeye başladılar.⁹⁶ Bingazi’deki Teşkilat-ı Mahsusa depolarından Ali Dinar’a daha önceden bir miktar silah ve mühimmat yollanmıştı.⁹⁷ Fakat İtilaf Devletleri’nin Çanakkale saldırısına karşı Osmanlı güçlerinin savunma muharebeleri yapmak zorunda kalmaları Ali Dinar’a İngilizlere karşı saldırı yapmasını sağlayacak silah ve malzemenin yollanmasını imkânsızlaştırdı.⁹⁸

Ali Dinar’ın niyet ve faaliyetlerinden haberdar olan Wingate önceden başlattığı sosyal, siyasal ve psikolojik çalışmalarının yanında askeri hazırlıklara da girişti. “İngilizler tarafından Port Sudan’a Hind ve İngiliz asâkiri nakil ve Darfur Emiri Ali Dinar üzerine sevk edildiği, ..., tahminen bir ay evvel İngiltere veliahdı vapur-ı mahsusla Port Sudan’a gelerek oradan Hartum’a hareket eylediği” bilgisi Cidde mutasarrıflığının elde ettiği istihbarat sonucu Hicaz vali ve kumandanlığından Başkumandanlık vekâletine yollanan şifreli telgrafla haber verilmişti.⁹⁹ İngiliz kuvvetleri Wingate’in emriyle 11 Mart 1916 itibariyle sınırdan 145 km (90 mil) içerdeki el-Nahud’da toplanmaya başladı.¹⁰⁰ Yarbay

⁹² Daly 2007, s. 110.

⁹³ Shaw 2008, s. 1757.

⁹⁴ Daly 2007, s. 111; Jones 1935, s. 171.

⁹⁵ Larşer 1928, s. 60; Hülâgü 2006, s. 140.

⁹⁶ Birinci Dünya Harbi’nde Türk Harbi 1978, s. 682; Jones 1935, s. 171.

⁹⁷ Shaw 2008, s. 1757.

⁹⁸ Ünalp 2014, s. 57.

⁹⁹ ATASE; BDH, K: 167, D: (148) 728, F: 108, (18 Nisan 1332, 1 Mayıs 1916). Um Şanga’daki çarpışmadan (21 Mart) yaklaşık kırk gün sonra Başkumandanlığa haber verilmişti. Bunun sebebi mesafenin uzak, haberleşme imkânlarının kısıtlı olmasıdır.

¹⁰⁰ Ünalp 2014, s. 57.

(Lieutenant-Colonel) P.V.Kelly komutasındaki bu 2000 kişilik¹⁰¹ kuvvet iki atlı piyade bölüğü, bir ağır makineli tüfek bölüğü, beş hecinsüvar bölüğü, altı Sudan bölüğü, iki Arap piyade bölüğü, iki topçu bataryasından oluşmaktaydı.¹⁰² Osmanlı kaynaklarında net bir rakam olmamakla birlikte beş ila on bin kadar İngiliz askerinin sevk edildiği yazılıdır.¹⁰³ Yarbay Kelly komutasındaki bu kol 16 Mart 1916'da sınıra doğru harekete geçti. el-Nahut'tan 400 km uzaklıktaki el-Fâşir'e yolsuz ve susuz arazide ilerlemek imkânsızdı. Bu sebeple İngilizler su sorunu yaşamamak için el-Fâşir'e giden yolu uzatmasına rağmen Um Şinga, el-Hilla, Ebyaz (Abiad), Melit ve Kutum rotasını tercih ettiler.¹⁰⁴ Az bir direniş ile karşılaşan öncü atlı birlikler 20 (veya 21) Mart'ta sınırdaki Um Şinga kuyularını ele geçirdi.¹⁰⁵ Batıya doğru hareketlerini sürdüren İngiliz kuvvetleri mücahitlerden oluşan (İngiliz kaynaklarına göre) 80 kişilik süvari birliğine karşı yaptıkları çarpışmadan sonra el-Hille (Cebelü'l-Hille) kuyularını ele geçirdiler (21 Mart).¹⁰⁶ İngilizler, Darfur konusunda Fransız baskısını üzerlerinde hissetmekteydiler. Uzun süredir korkusunu çektiği Avrupa'nın siyasi itirazını önlemek için dikkatli davranan Wingate, bu galibiyetten sonra Ali Dinar'a teslim olması için öneride bulundu. Ancak Ali Dinar teslim olmayı reddederek mücadelesini sürdürme kararı alınca Wingate de birliğinin ilerlemesi için Kahire'den izin alarak askeri harekâtı devam ettirdi.¹⁰⁷

İlerlemelerine devam eden İngiliz kuvvetleri az bir direnişten sonra 9 Nisan'a kadar Ummu Kedada ve Ebyaz'ı (Abiad) aldılar.¹⁰⁸ Bunun üzerine bir kısmı tüfekli, çoğunluğu ise mızraklı birliklerden oluşan Darfur güçleri büyük çarpışmaya hazırlık ve şehir savaşı vermek için el-Fâşir'e çekildi.¹⁰⁹ İngilizler de asıl hedefleri olan el-Fâşir'e hareket etmeden önce Ebyaz'da bir süre beklediler. Bunun sebepleri arasında eksiklerini tamamlamanın yanı sıra dört uçak, top bataryası, motorlu ulaşım araçları ve telsiz gibi ileri teknoloji savaş donanımlarıyla birliklerini takviye etmek de vardı.¹¹⁰ Bunun yanında Sudan'a daha önce gönderilmiş olan İngiliz birliklerinden bir kısmı da buraya sevk edildi. Bu son asker sevkinin sebebi bazı Mısırlı birlikler ile birkaç subayın Ali

¹⁰¹ Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi 1978, s. 682; Jones 1935, s. 171; Larşer 1928, s. 60. Tarig Nour bu rakamı 3000 olarak vermektedir. Nour 2005, s. 380.

¹⁰² Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi 1978, s. 682.

¹⁰³ ATASE; BDH, K: 1849, D: 103, F: 1-86, (15 Temmuz 1916).

¹⁰⁴ Nour 2005, s. 381.

¹⁰⁵ Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi 1978, s. 682; Jones 1935, s. 171.

¹⁰⁶ Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi 1978, s. 682; Daly 2007, s. 111; Polat 2015, s. 220.

¹⁰⁷ Daly 2007, s. 112.

¹⁰⁸ Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi 1978, s. 682; Polat 2015, s. 220.

¹⁰⁹ Jones 1935, s. 171.

¹¹⁰ Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi 1978, s. 682; Jones 1935, s. 173. Bazı kaynaklarda uçak sayısını üç olarak verilmektedir (Rahman 1967, s. 175).

Dinar saflarına geçmesinden dolayı Mısır birliklerine karşı oluşan güvensizlik ve ileride meydana gelebilecek benzer firarlar sonucu yaşanabilecek hezimet riskini bertaraf etmekte.¹¹¹ Ayrıca yağmur mevsiminin başlayacak olması ve daha ileri bölgelerdeki İngiliz askeri seferinin Fransızların tepkisine sebebiyet vereceğinden dolayı onların ikna edilmeleri için zamana ihtiyaç duyulmasıydı.¹¹²

Bölgeye getirilen uçaklar ilk uçuşlarını 12 Mayıs'ta el-Fâşir üzerinde keşif uçuşu yaparak gerçekleştirdi.¹¹³ Uçaklar keşif ve hava bombardımanı olarak üstünlük sağlamanın yanında İngiliz ordusunun teknik güç ve kabiliyetini göstermek suretiyle Darfurlular üzerinde mücadelenin anlamsızlığı duygusu oluşturarak İngilizlere psikolojik üstünlük de sağladı.¹¹⁴ Bunun yanında el-Fâşir ve çevresindeki yerleşim birimleri üzerinde yapılan keşif uçuşları sırasında uçaklardan birçok propaganda bildirileri atıldı.¹¹⁵ Bu bildiriler iki konu üzerine yoğunlaşmaktaydı: Öncelikle Darfur halkının İngiliz işgalinden sonra Hıristiyanlaştırılacağı korkusu bertaraf edilmeye çalışıldı. Çünkü bu korku ile İslâmiyet'te savaş kanunu olarak yasaklanmasına rağmen İngiliz işgal kuvvetlerinin ilerleme yolu üzerindeki kuyular tahrip edilebilir, İngiliz kuvvetleri zorluk çekebilirlerdi. İşgalden sonra da İslâmi yaşantılarına devam edebilecekleri güvencesi verilerek su kuyularına karşı bir hareketin önüne geçilmeye çalışıldı. Diğer bildirimlerde uçaklardan bomba atılacağı bu sebeple çocuk, kadın ve yaşlıların güvenli bölgeye çekilmeleri konusunda uyarılar bulunmaktaydı.¹¹⁶ Wingate tarafından yazıldığı anlaşılan ve Darfur'da Arapça ve İngilizce olarak uçaklardan atılan bir belgede (Ek-1 ve 2) kendilerini kurtarıcı, Ali Dinar'ı ise oldukça kötü göstermeye çalışarak etrafındakilerin dağılması ve bu suretle halk desteğinin azaltılmasına çalışılmıştı:

“İyi biliyorsunuz ki Ali Dinar liderlerinizi astı, mallarınızı çaldı; kadın ve çocuklarınızı köle gibi sattı ve şimdi yaptıklarının karşılığını bulma zamanı geldi. Bu sebeple tek tek veya topluca onu terk edin ve bu adaletsiz zalimin iktidarına son vermek için gönderdiğim orduya teslim edin ki böylece “Eman” talep edebilirsiniz; siz, kadınlarınız ve çocuklarınız onun sefil köleliğinden kurtulup devlet otoritesinin gölgesinde yaşayabilir, ekmeğinizi barış ve güven içinde kazanabilir, engelle karşılaşmadan yaşamınızı sürdürür ve birçoğunuz hükümet hizmetinde uygun bir iş bulabilirsiniz. Acemi asker, Cihatçı veya diğer gruplardan birileri olarak Darfur ordusunun adamları olan sizler, ben iyi

¹¹¹ ATASE; BDH, K: 1849, D: 103, F: 1-86, (15 Temmuz 1916).

¹¹² Polat 2015, s. 220.

¹¹³ Jones 1935, s. 174.

¹¹⁴ Jones 1935, s. 171-172.

¹¹⁵ Daly 2007, s. 113.

¹¹⁶ Jones 1935, s. 175.

*biliyorum ki şimdiye kadar o zalime gönülsüzce hizmet etmek zorunda kaldınız; eğer reddetseydiniz sizi parçalayabilirdi. Bundan dolayı ben size aşağıdaki şartları uygularsanız “Eman” teklif ediyorum: benim ordumu size yaklaşırken görür görmez silahlarınızı (tüfek, kılıç, mızrak) yere atacak ve ellerinizi havaya kaldıracak(sınız) böylece benim subayım sizin iyi niyetinizi anlayabilecek ve Allah ile Resulü’nün Emanı’nı size bahşedecektir”.*¹¹⁷

Ali Dinar’da düşmanın hareketlerini takip etmekteydi. Bu arada hazırlıklarını tamamlamaya çalışan Yarbay Kelly birliklerine karşı mücahitlerden oluşan 500 kişilik bir kuvvet nispeten başarısız bir saldırı girişiminde bulundu.¹¹⁸ İngiliz birliklerinin hareketlerini izleyen Ali Dinar’a bağlı bir keşif kolu da 15 Mayıs sabahı İngiliz karargâhına 3 km. kadar yaklaşmışken yakalandılar. Bu keşif gücünün yakalanması İngilizlerin hareketleri hakkında bilgi alınmasını engelledi. Sekiz piyade, dört hecinsuvar bölüğü, altmış süvari, sekiz top, sekiz ağır makineli tüfek’ten oluşan İngiliz birlikleri Ebyaz’dan 15 ve 16 Mayıs’ta iki koldan Melit’e doğru harekete geçtiler. Ebyaz ile Bir Melit arası 110 km (68 mil) kadardı. İki kol Melit’in 24 km doğusunda birleştiler. Melit’te Ali Dinar’a ait az bir kuvvet vardı. Keşif birliğinin yakalanması sonucu İngiliz kuvvetlerinin hareketlerinden haberdar olunamaması sonucu burası takviye edilememişti. 17 Mayıs’ta Melit üzerinde İngiliz uçağı keşif uçuşu yaparken pervanesine gelen bir mermiden sonra pilot Yüzbaşı Bannatyne aşağıdaki Darfur birliklerine makineli tüfek ile ateş etmiş daha sonra da 20 librelik Hales bombaları atmıştı.¹¹⁹ Ali Dinar güçleri hem sayıca az olmaları hem de uçak bombardımanında kayıp vermeleri sonucu köyü boşalttı ve Yarbay Kelly birlikleri 18 Mayıs’ta Melit’e girdiler.¹²⁰

İngiliz kuvvetleri 22 Mayıs’ta el-Fâşir üzerine harekete geçtiler. Berince köyünün güneyine çekilen Ali Dinar 3600 kadar mücahidi ile birlikte esas muharebe için burada hazırlıklarını tamamladı.¹²¹ Planına göre, ani bir baskınla İngilizlere karşı saldırı gerçekleştirilecekti. Kuzeyden ilerleyen İngiliz kuvvetleri el-Fâşir’e 22 km (12 mil) kadar yaklaştıklarında komutan Kelly baskın ihtimaline karşı Miralay Hudson’ı keşif için küçük bir kuvvetle önden gönderdi. Ali Dinar kuvvetlerinin ön saflarındaki birlikler gelen keşif kolunu esas İngiliz kuvveti olduğunu düşünerek üstlerine hücum etti. Geri çekilen İngiliz keşif kolu yoğun topçu ateşi ile mücahitleri püskürttü. Bu sırada Ali Dinar’ın esas kuvvetleri de yerlerinden ayrılarak İngiliz kuvvetlerinin güney kısmına saldırdı. Bu suretle Ali Dinar’ın üstün ateş gücüne sahip İngiliz

¹¹⁷ http://www.dur.ac.uk/images/library/asc/SAD_128_3_81.jpg

¹¹⁸ Birinci Dünya Harbi’nde Türk Harbi 1978, s. 682.

¹¹⁹ Jones 1935, s. 175-176.

¹²⁰ Birinci Dünya Harbi’nde Türk Harbi, Kroki 80 (Ek- 3).

¹²¹ Başka kaynakta bu sayı yaklaşık 3.000 olarak verilmiştir. Jones 1935, s. 176

kuvvetlerine karşı yaptığı “ani baskın planı” bozulmuş oldu.¹²² İngilizlerin birinci hattına kadar ulaşırsalar da üstün ateş gücü ve ağır silahlara karşı mücahitlerin ilerleyişi yaklaşık 40 dakika sonra durdu. Çoğunluğu mızraklı olup ateşli silahlardan yoksun bulunan mücahitler 1000 kişiden fazla ölü ve yaralı bırakarak geri çekilmek zorunda kaldı.¹²³ İngiliz kuvvetlerinin kaybı ise 46 kişiydi.¹²⁴ el-Fâşir’e ilerlemeye devam eden İngiliz kuvvetlerine karşı Ali Dinar yeni bir saldırı da bulduysa da başarı elde edemedi. Ali Dinar taraftarlarının bir kısmı ise geceleyin kendisini terk ederek şehirden ayrıldılar.¹²⁵ 23 Mayıs sabahı ilerleyişine devam eden İngiliz kuvvetleri ağır makineli tüfek ateşi ve yoğun uçak bombardımanı sonucu şehrin içinde ve etrafında toplanmış olan Ali Dinar kuvvetlerini panik halinde dağıttılar. Etkili ve nihai sonuç veren bu son hava saldırısı ile mücahitler şehri terk edince İngiliz kuvvetleri herhangi bir dirençle karşılaşmadan el-Fâşir’i ele geçirdi.

Ali Dinar kuvvetlerine ait rakamlar kaynaklarda farklılıklar göstermektedir. Larşer eserinde Berince Muharebesi’nde 3600 kişilik bir kuvvetin olduğu ve çarpışmadan sonra 1000 kişiden fazla ölü ve yaralının bulunduğu, El-Fâşir’in düşmesinden sonra Ali Dinar’ın 2000 kişi ile güneye çekildiği bilgisini vermektedir. Diğer bir kaynak Larşer’den aldığı bilgiyi aynen vermiştir.¹²⁶ Tariq Nour, Berince Muharebesi’nde Darfur kayıplarını 5000 kişi olarak vermektedir.¹²⁷ Başka bir kaynak Berince Muharebesi’nden sonra el-Fâşir şehrinde ve çevresindeki Ali Dinar kuvvetlerinin sayısını 3000 kişi olarak belirtmektedir.¹²⁸

Ali Dinar el-Fâşir’in kaybindan sonra 2000 kişilik kuvveti ile güneye doğru çekilmeye başladı.¹²⁹ Bu çekilen kuvvetlerin üzerine İngiliz uçakları saldırdı ve bir kısmı hava bombardımanı ile ölümlen bir kısmı da küçük birlikler halinde kaçtılar. Kaçanların çoğu çölde susuzluktan öldü. Hava bombardımanı Darfur güçleri üzerinde çok etkili olmuştu. Ali Dinar’ın iki hizmetkârı bu saldırıda ölmüş, devesi telef olmuş, kendi de yaralanmıştı.¹³⁰ İngiliz kaynaklarında el-Fâşir’in ele geçirilmesinden sonra uçakların kullanılmadığı, görevlerini tamamladıkları için Mısır’a dönmelerinin emredildiği, bunun için

¹²² Nour 2005, s. 382.

¹²³ Larşer 1928, s. 60; Birinci Dünya Harbi’nde Türk Harbi 1978, s. 683; Nour, Darfur kayıplarını 5000 kişi olarak vermektedir: Nour 2005, s. 382; Daly, Darfur kayıplarını 261 ölü, buna karşın İngiliz-Mısır kayıplarını 5 kişi olarak vermektedir: Daly 2007, s. 113.

¹²⁴ Birinci Dünya Harbi’nde Türk Harbi 1978, s. 683.

¹²⁵ Daly 2007, s. 113.

¹²⁶ Birinci Dünya Harbi’nde Türk Harbi 1978, s. 683.

¹²⁷ Nour 2005, s. 382.

¹²⁸ Jones 1935, s. 176.

¹²⁹ Birinci Dünya Harbi’nde Türk Harbi 1978, s. 683.

¹³⁰ Jones 1935, s. 176.

Port Sudan'dan 21 Haziran 1916 tarihinde gemiye yüklendikleri bilgisi verilmektedir.¹³¹

Konu ile alakalı olarak Londra'da 30 Mayıs tarihinde yapılan resmi bildiri: *"Ekteki raporlar Darfur Sultanı Ali Dinar üzerindeki zaferin tamamlandığını doğrulamaktadır. Savaşa katılan Sultanın en iyi birlikleri ve kumandanları ile sorumluları teslim oldular. Kabile adamlarının silahlarını bırakmaları başarılı bir şekilde devam etmektedir. Birkaç bin tüfek ve pek çok mühimmat teslim edildi. Uçaklarımız savaşın ertesi günü Ali Dinar ile Faşir'den kaçanların çoğunu bombaladı. Kalanlardan yalnızca 300 tanesi susuz çöldeki 36 saatlik yolculuğu göze alarak Cebel Merre'ye doğru gittikleri görüldü"* açıklaması ile Darfur kuvvetlerinin dağıldığı ifade edilmektedir.¹³²

Eğer bu raporun doğruluğu kabul edilecek olursa raporda üç önemli konu göze çarpmaktadır. Birincisi, çok sayıda teslim olan Darfur birlikleri ve kumandanlarının olduğu bilgisidir. Bu da yapılan propaganda ve dağıtılan bildirimlerin işe yaradığı, uçakların halk ve Darfur birlikleri üzerinde askeri ve psikolojik yıkım yaptığıdır. İkincisi, birkaç bin tüfek ile çok fazla mühimmatın teslim edilmiş olduğu ifadesidir. Bu açıklamaya göre iki durum söz konusudur. Bunlardan ilki, bazı kaynaklarda Darfur birliklerinin çoğunluğunun mızraklarla savaştığı, yeteri kadar tüfeğinin ve mühimmatının olmadığı ifade edilmektedir. Bu bilgi doğru ise Darfur'daki İngiliz kurmay heyeti karşı tarafın gücünü abartarak yani Darfur kuvvetlerinin ellerinde çok sayıda silah ve mühimmat olmasına rağmen savaşı kazandıkları ve elde edilen başarıyı önemli gösterme gayreti içinde oldukları şeklinde anlaşılmalıdır. Diğeri ise, Darfur birliklerinin sayısının birkaç bin kadar olduğu çeşitli kaynaklarda verilmektedir. Eğer yukarıda ifade edilen birkaç bin tüfek ve yüklü miktar cephanenin ele geçirilmiş olduğu bilgisi doğru kabul edilecek olursa hemen bütün Darfur kuvvetlerinin tüfekli olduğu gibi bir sonuç çıkmaktadır ki bu durumda Senûsilerden ve bölgedeki Osmanlı birliklerinden silah ve mühimmat takviyesinin yapılmış olduğu, Osmanlı subaylarının gayretlerinin sonuç verdiği anlaşılmaktadır. Üçüncü olarak, Cebel Merre'ye yaklaşık 300 kişinin gidebildiği bilgisi verilmektedir. Buna göre yaklaşık 1700 kişi el-Fâşir'in ele geçmesinden sonraki gün yapılan hava saldırısı sonucu öldürülmüş, teslim olmuş, kaçmış veya çölde açlık ve susuzluktan ölmüştür.

el-Fâşir yenilgisinden sonra Ali Dinar ile İngilizler arasında barış görüşmeleri başladı. Ali Dinar, Türklerden kendisine yardım geleceğini bildiğinden zaman kazanmak, tekrar toparlanarak yeniden mücadelesine devam

¹³¹ Jones 1935, s. 177.

¹³² <https://paperspast.natlib.govt.nz/imageserver-newspapers/ODT19160601.2.56---3/full/...>

etmek niyetindeydi.¹³³ İngilizler ise yağmur mevsiminin Ağustos ayı içerisinde bitmesini bekliyorlardı. Ağustos ayı başına kadar süren görüşmelerden hem bir sonuç çıkmaması hem de Ali Dinar'ın emrindeki adamlar arasında çıkan fikir ayrılığından dolayı bazıları ayrılmıştı.¹³⁴

Afrika Orduları Kumandanlığı'nda görevli bir Türk subayın (Fahri Ferik) Hariciye Nezareti'ne 15 Temmuz 1916 (2 Temmuz 1332) tarihinde Cidâbiye'den yazdığı raporda Sultan Ali Dinar'a gönderilen heyet hakkında kısa bilgi verildikten sonra yapılması gerekenler hususunda tavsiyede bulunmuştur: *"Darfur Sultanı Ali Dinar bundan dört ay mukaddem İngilizlerle çarpışmaya başlamış ise de vaka-yı harbiye hakkında kati haberler alınmamıştır. (...) Mamafiye Ali Dinar'ın vesaita-yı harbiyesi mefkud olduğundan kendisine esliha ve mühimmat irsâli elzemdir. Yazılacak mekâtibden başka mersûmî bir kılıç ve esliha ve Osmanlı bayrağına sarılı iyi bir Kur'an-ı Kerim ve birkaç mersûmî saat, gümüş ayniye, bilhassa giyecek cübbe ve meşleheler ve ağır iplikli kumaşlar, aylı yıldızlı kûzî bir çay takımı, gül ve semen gibi kokular ve kadınlarına küpe ve bilezik ve kardaşlarına da giyilecek hediyeler, (...) kumandanı bulunan kardaşına da kıymeti daha az bir kılıç ve tütün irsâli lazımdır. Gönderilecek eslihânın filinta olması hafifliği nokta-yı nazarından diğer eslihâya müreccahdır."*¹³⁵ Belgeden de anlaşılacağı üzere Türk subayları kısıtlı haberleşme imkânlarına rağmen bölgedeki durumu takip etmeye çalışmakta, Ali Dinar'a yardım edebilmek için şartları zorlamaktaydı. Ancak Osmanlı ordusunun Çanakkale ve Kanal cephelelerinde zorlu mücadeleleri, Senûsi birliklerinin batı Mısır vahalarında gün geçtikçe erimeleri ve daha sonra yenilerek Siva vadisine geri çekilmeleri Ali Dinar'a yardım ve askeri malzeme yollama imkânlarını zorlaştırmıştı. Bütün zorluklara rağmen adı geçen komutanın aynı tarihli başka bir raporunda Cidâbiye ile Darfur arasının altmış günlük bir mesafe olmasına ve yaz mevsimindeki sıcaklara rağmen Cidâbiye'den toplayabildiği kadar tüfek ve cephaneyi derhal Ali Dinar'a göndereceğini ve mücadelesine devam etmesi için mektup yazacağını bildirmişti.¹³⁶ Enver Paşa'nın kardeşi Nuri (Killigil) Paşa'ya yazdığı mektupta belirttiği üzere talep edilen para, silah, mühimmat, elbise ve diğer eşyaların bir kısmını yolladığını, geri kalanları da uygun vasıta bulunduğu zaman yollayacağını, Seyid Ahmed Şerif ve Seyid İdris'in yanı sıra Ali Dinar'a üzerinde ismi yazılı bir kılıç ve Ali Dinar'ın kardeşine de isim yazılı olmayan bir kılıç ile eşlerine de küpeler göndermişti.¹³⁷ Cidâbiye'den yazılan ileri tarihli

¹³³ Daly 2007, s. 114.

¹³⁴ Nour 2005, s. 382.

¹³⁵ ATASE; BDH, K:1834, D:28, F:1.

¹³⁶ ATASE; BDH, K: 1849, D: 103, F: 1-87, (15 Temmuz 1916).

¹³⁷ ATASE; BDH, K: 1843, D: 68, F: 1-46, (17 Eylül 1916).

bir raporda Ali Dinar için “el yazısıyla yazılmış bir adet Kur’an-ı Kerim ile işlemeli mezheb bir muhafazası, hafif filinta tüfekleri ile cephanelerinin gönderilmesi” talep edilmişti.¹³⁸

İngilizler, zaman geçtikçe Ali Dinar’ın güçleneceği, toparlanacağı veya yardım geleceği endişesi içerisindeydiler. Eğer Ali Dinar ile Türk subayların idaresindeki Senûsiler birleşerek ortak bir kuvvet oluşturursa Afrika’nın merkezinde oluşan bu kuvvete karşı koyabilmek için kuvvetli bir ordu ile iyi bir sahil harekâtı düzenlemek gerekecekti.¹³⁹ Bu çok külfetli ihtimali önlemek için yağmur mevsiminin bitmesi ile Ağustos sonunda güneye doğru harekete geçtiler.¹⁴⁰ Eylül 1916 başında El-Fâşir’in 200 km batısındaki Kebkebiye’ye vardılar.¹⁴¹ Ekim ayında El-Fâşir’den 118 Mil (190 km) güneybatısındaki Dibbis’e (Dibis) ulaştılar. 13 Ekim tarihinde Ali Dinar’ın oğlu emrindeki 15 tüfekli, 1000 mızraklı mücahit grubu ile İngiliz kuvvetlerine karşı harekete geçti. Yenilmeleri üzerine Ali Dinar görüşme teklifinde bulundu ise de İngilizler kabul etmediler. Bunun üzerine Ekim ayının sonlarına doğru Ali Dinar bir miktar kuvvetinin bulunduğu Dibbis’in 80 km batısındaki (Cebel Merre’nin güney batısı) Kulme’ye çekildi. Ancak burada kıtlık ve hastalıktan dolayı sıkıntı vardı.¹⁴² Sorunlu bir bölge olmasına rağmen 26-31 Ekim tarihleri arasında çevredeki birçok bedevi Ali Dinar’a destek için Kulme’ye geldi.¹⁴³ İngilizler buraya yönelmiş, kısa çatışmadan sonra 3 Kasım’da Kulme’yi alarak yüz tüfek ile sekiz yüz deve ele geçirmişlerdi.¹⁴⁴ Bunun üzerine Ali Dinar Cebel-i Cuba’ya çekildi. Burası dağlık ve engebeli bir yapıya sahipti. İngilizler lojistik sıkıntılardan dolayı zorluklar yaşamaya başlayınca bir kısım birliklerini Kulme’de bırakarak Cebel-i Cuba’ya doğru harekete geçtiler. Daha rahat ve hızlı hareket edebilmek için de bölgeden temin ettikleri binek ve yük hayvanları ile yollarına devam ettiler. Bu birlik bir top, dört ağır makineli ve 150 kişilik kuvvetten oluşmaktaydı. 6 Kasım’da sabah erken saatlerde Ali Dinar’ın mevzilerine yaklaşan İngiliz güçleri 450 metre mesafeden mevzileri yoğun şekilde ateş altına aldılar. Ali Dinar başına isabet eden bir mermi ile şehit edildi.¹⁴⁵ İngilizler 13 Kasım’da “*Ali Dinar maktul oldu, şimdiye kadar iki yüz esir aldık, üç yüz kırk tüfek ve mühimmat ve fildişi ve bargir velhasıl altı bin*

¹³⁸ ATASE; BDH, K: 1849, D: 103, F: 1-127, (21 Ekim 1916).

¹³⁹ Polat 2015, s. 223; Çabuk 2017, s. 107.

¹⁴⁰ Birinci Dünya Harbi’nde Türk Harbi 1978, s. 683.

¹⁴¹ Birinci Dünya Harbi’nde Türk Harbi 1978, Kroki 80 (Ek- 3).

¹⁴² Larşer 1928, s. 60.

¹⁴³ Polat 2015, s. 224.

¹⁴⁴ ATASE; BDH, K:537, D:2096, F:68-1, (5 Teşrinisanı 1332 / 18 Kasım 1916). Not: Belgede İngilizlerin Kulme’ye giriş tarihi sehven Teşrinievvelin üçü olarak yazılmış olsa da doğrusu Teşrinisaninin üçüdür.

¹⁴⁵ Birinci Dünya Harbi’nde Türk Harbi 1978, s. 683-684.

rees havyan iğtinam eyledik, hiçbir zayıyatımız yoktur” resmi açıklamasını yapmışlardı.¹⁴⁶

Osmanlı yetkilileri “Bir İngiliz tebliğ-i resmisine nazaran Darfur Sultanı Sultan Ali'nin 6 Teşrinievvelde¹⁴⁷ el-Fâşir'in 150 mil cenubunda vaki olan bir muharebede öldürülmüş olduğu”nu Bahriye İstihbarat biriminden gönderilen şifreli bir mesajla haber almışlardı.¹⁴⁸ Ancak bundan daha önce 13 Kasım 1916 tarihli resmi İngiliz beyanatında Ali Dinar'ın şahadeti haber verilmiş, akabinde yani 14 Kasım tarihli (müsvedde) belge ile durum bildirilmiş, Osmanlı Ordu-yu Hümayunu Başkumandanlığı Vekâleti'ne ise 18 Kasım'da resmi olarak tebliğ edilmişti.¹⁴⁹ Ali Dinar'ın şahadet haberi Osmanlı askeri erkânı arasında derin üzüntüye sebep oldu. Bunun üzerine ordu birliklerine yazı yazılarak “*Darfur Emiri Sultan Ali Dinar hazretlerinin (Cihad uğrunda) İngilizlerle vuku bulan bir muharebesinde ihraz-ı rütbe-yi şehâdet eylediği tahakkuk eylemiş, Müşârinileyh gibi Âlem-i İslâm'da mümtaz ve hamiyet şî'âr bir rüknünün ziya ve ufulunden dolayı izhâr-ı teellüm ider ve ruh-u pâkisine hürmeten orduca Mevlid-i Nebevî (Yasin-i Şerif) kıraat olunması*” istenmişti.¹⁵⁰

Ali Dinar'ın şehit edilmesi ile İngilizlere karşı direniş bitmemiş ancak güçlü lider eksikliğinden dolayı bölgesel direnişler İngilizler tarafından daha kolay bastırılmıştı. *Times* gazetesinde çıkan bir fıkrada “*Darfur sultan-ı sabıkı Ali Dinar'ın mütebâki oğullarının teslim olduklarına dair malumat aldığını (Serdar) bildiriyor. Bunların tesliminden sonra Darfur'un mukavemeti için bize karşı duracak hâiz-i ehemmiyet efrâdın bulunmadığı*” ifade edilerek işgalin artık kolaylaştığı yazılmıştı.¹⁵¹ Nitekim Ali Dinar'ın şehâdeti ile bir kısım adamları İngilizlere itaat etmiş, bir kısmı da 1918'de Bahrü'l-Cebel'in güneyine geçmişlerdi.¹⁵² Dongola ve Nuba Dağları'ndaki direnişler ise bir yıl daha devam etmiştir.¹⁵³

Darfur'un işgalinden sonra İngilizler, Vaday ve Çad Gölü civarındaki Fransızlar ile birlikte hareket ederek sınır güvenliğini sağlama çalışmalarına başladılar. Birinci Dünya Savaşı'nda birlikte mücadele eden bu iki emperyalist güç sömürge bölgelerinin sınırı olan Darfur üzerinde 1919 yılında bir anlaşmaya

¹⁴⁶ ATASE; BDH, K:537, D:2096, F:68, (5 Teşrinisani 1332 / 18 Kasım 1916).

¹⁴⁷ Şehadet zamanı belgede açıkça 6 Teşrinievvel [Ekim] yazılmasına rağmen bu yazım hatasından kaynaklanmıştır. 6 Teşrinisani olmalıdır.

¹⁴⁸ ATASE; BDH, K:537, D:2096, F:67, (17 Teşrinisani [Kasım]1916).

¹⁴⁹ ATASE; BDH, K:537, D:2096, F:68-1.

¹⁵⁰ ATASE; BDH, K:537, D:2096, F:67-3, (18 Kânunuevvel 1332 / 31 Aralık 1916).

¹⁵¹ ATASE; BDH, K:537, D:2096, F:67-2, (16 Kânunuevvel 1332 / 29 Aralık 1916). 1 Kânunuevvel (Aralık) 1916 tarihli *Times* gazetesinden alıntı.

¹⁵² Larşer 1928, s. 61.

¹⁵³ Ünalp 2014, s. 58.

vardılar. 1924 yılında ise Fransız Ekvator Afrika'sı ile İngiliz-Mısır Sudanı arasındaki sınıra son şekli verildi.¹⁵⁴

Sonuç

İngiliz emperyalizmi için en önemli mecra haline gelen Mısır'ı kontrol altına almak İngiltere için hayati öneme sahipti. Osmanlı Devleti de devletlerarası hukuk çerçevesinde Mısır ve çevresindeki Müslüman ahali ile Darü'l-İslâm olan toprakları koruyarak bölgenin emperyalizmin eline geçmesini engellemeye çalıştı. Senûsilerin batıdan, Osmanlı ordusunun Filistin'den ve Ali Dinar'ın güneyden Sudan ve Mısır'a saldırımları ile Mısır'ın İngiliz işgalinden kurtarılması, bu suretle İngiliz emperyalizmine büyük bir darbe vurulması hedeflendi. Bu planın bir parçası olan Ali Dinar 19.yüzyılın son yıllarında tarih sahnesine çıkıp toprağını, bayrağını, halkını emperyalizme karşı savunmuştu. Afrika'nın hızla sömürgeci Hıristiyan Avrupalıların eline geçtiği bir dönemde kısıtlı imkânlarla bu istilaya karşı mücadelesini sürdürdü. O dönemde İslâmiyet'i ve Müslümanları savunan tek siyasi varlık olan Osmanlı Devleti'ne tâbi olmak istemiş, Cihat ilanı ile hilafet sancağı altında mücadelesini devam ettirmişti. Kendi imkânlarının kısıtlı olması, mesafenin uzaklığı, Osmanlı Devleti'nin Çanakkale cephesinde mücadele etmek zorunda kalması, Senûsilerin kendilerine rakip bir güç istememeleri gibi sebeplerden dolayı Sultan'a gerekli destek sağlanamadı. Bunun yanında İngilizlerin üstün ateş gücü, teknik donanım ve modern savaş araçlarına karşı çoğunluğu basit silahlarla donatılmış taraftarlarının yetersiz gelmesi mücadeleyi kaybetmesine sebep oldu.

Osmanlı Devleti ile ilişkisi Mahmil gönderme ve Darfur hacıları vasıtasıyla başlamış, daha sonra stratejik ortaklık ve kader birliği olarak devam etmişti. Osmanlı Devleti'ne olan bağlılığı ve sadakati ile emperyalizme karşı yaptığı mücadele sonucu "Türk dostu" ve "İslam mücahidi" olarak tarihteki yerini aldı.

¹⁵⁴ Bilgenoğlu 2013, s. 330; Holt ve Daly 1979, s. 128-129.

KAYNAKLAR

- Antonius 1955 George Antonius, *The Arab Awakening*, Hamish Hamilton, London.
- Arkell 1940 A. J. Arkell, "The Coinage of Ali Dinar, Sultan of Darfur, 1898-1916", *Sudan Notes and Records*, Vol. XXIII, Part: I, s. 151-160.
- Bayur 1953 Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi 1914-1918 Genel Savaşı Kısım:1*, Cilt: III, TTK Basımevi, Ankara.
- Becker 1945 C. H. Becker, "Darfur", *İslam Ansiklopedisi*, Cilt:3, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, s. 483-485.
- Bilgenoğlu 2013 Ali Bilgenoğlu, *İngiliz Sömürgeciliğinin Mısır ve Sudan Örneğinde Karşılaştırmalı Bir Çözümlemesi*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İzmir.
- Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, Cilt: VI, Hicaz Asir Yemen Cepheleri ve Libya Harekâtı 1914-1918, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1978.
- Çabuk 2017 Mustafa Çabuk, "Cihan Harbi'nde Sudan'daki Osmanlı Faaliyetleri ve Şeyhülislam'ın Cihat Mektubu", *Türkiyat Mecmuası*, Cilt: 27/1, s. 101-120.
- Çaycı 1995 Abdurrahman Çaycı, *Büyük Sahra'da Türk-Fransız Rekabeti (1858-1911)*, TTK Basımevi, Ankara.
- Daly 1980 M. W. Daly, *British Administration and the Northern Sudan 1917-1924*, Nederlands Historisch-Archaeologisch Instituut te İstanbul.
- Daly 2007 M. W. Daly, *Darfur's Sorrow*, Cambridge University Press, New York.
- Hill 1967 Richard Hill, *A Bibliographical Dictionary of the Sudan*, Frank Cass, London.
- Holt ve Daly 1979 P. M. Holt; M. W. Daly, *A History of the Sudan from the Coming of Islam to the Present Day*, Weidenfeld and Nicolson, London.
- Hülagü 2006 Metin Hülagü, *Pan-İslamizm: Osmanlının Son Umudu*, Yitik Hazine, İzmir.
- Jones 1935 H. A. Jones, *The War in the Air*, Vol.V, The Clarendon Press, Oxford.
- Kavas 2007 Ahmet Kavas, "Osmanlı-Darfür Münasebetleri", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 16, s. 105-120.
- Larşer 1928 M. Larşer, *Büyük Harbde Türk Harbi*, (Ter. Mehmed Nihad), Cilt:3, Askeri Matbuat, İstanbul.
- Nour 2005 Tarig Muhammed Nour, "Birinci Dünya Savaşı'nda Emperyalizme Karşı Türklerin Yanında Yer Alan Darfur

Ali Dinar Dönemi (1898-1916) Osmanlı-Darfur İlişkileri

- Hâkimi Ali Dinar (1898-1916)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: XXI, Sayı: 61, s. 367-383.
- O'Fahey 1997 R. S. O'Fahey, "The Conquest of Darfur 1873-1882", *Sudan Notes and Records*, 1 (New Series), s. 47-67.
- Pehlivanlı 2000 Hamit Pehlivanlı, "Teşkilat-ı Mahsusa Kuzey Afrika'da", *Atatürk araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: XVI, Sayı: 47, s. 421-440.
- Polat 2015 Ü. Gülsüm Polat, *Osmanlı Devleti ve İngiltere Ekseninde I. Dünya Savaşı Yıllarında Mısır*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- Rahman 1967 M. M. Rahman, *The Islamic Policies of the Sudan Government 1899-1924*, Unpublished Master Thesis, Durham University, Durham.
- Safi 2006 Polat Safi, *The Ottoman Special Organization-Teşkilat-ı Mahsusa: A Historical Assessment With Particular Reference To Its Operations Against British Occupied Egypt (1914-1916)*, Unpublished Master's Thesis, Bilkent University, Ankara.
- Shaw 2008 Stanford J. Shaw, *The Ottoman Empire in World War I*, Vol.2, TTK Publication, Ankara.
- Şukayr 2007 Naum Şukayr, *Coğrafiya ve Tarih el-Sudan*, Daru'l İzze, Hartum.
- Şibeyke 1965 Mekki Şikeyke, *el-Sudan Abr el-Kurun*, Külliyyetü'l-Sakafe, Beyrut.
- Tandoğan 2013 Muhammed Tandoğan, *Afrika'da Sömürgecilik ve Osmanlı Siyaseti (1800-1922)*, TTK Yayınları, Ankara.
- Ünalp 2014 F. Rezzan Ünalp, *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika'ya Yönelik Askeri Faaliyetleri*, ATASE Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara.
- Walker 1936 J. Walker, "The Coinage of Ali Dinar", *Sudan Notes and Records*, Vol. XIX, s. 147-149.
- Walz 1972 Terence Walz, "Notes on the Organization of the African Trade in Cairo", *Annales Islamologiques*, Vol.11, s. 263-286.
- Yılmaz 2017 Tuğrul Oğuzhan Yılmaz, "1. Dünya Savaşı'nda Darfur Sultanlığı ve Ali Dinar Hareketi", *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 131, s. 107-115.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Dâhiliye, Hariciye ve Yıldız Evrakları.
ATASE Arşivi Birinci Dünya Harbi Koleksiyonu

http://www.dur.ac.uk/images/library/asc/SAD_128_3_81 ve [82.jpg](http://www.dur.ac.uk/images/library/asc/SAD_128_3_82)
<https://paperspast.natlib.govt.nz/imageserver-newspapers/ODT19160601.2.56---3/full/...>

Ek-1: SAD_128_3_81

128/3/81

P R O C L A M A T I O N
To all the inhabitants of Darfur

Peace and Goodwill.

You know well that Ali Dinar has slain your leaders, robbed your property and sold your women and children like chattels, and now has come the time he should reap the harvest of what his hands have sown. So leave him one and all and surrender to the Victorious Army I have sent to put an end to this unjust tyrant so that you may obtain the "Aman" and be rid, you & your women and children, of the misery of his enslavement and live in the shadow of the Government and get your bread in peace and confidence, and seek your living without interference, and many of you shall find appropriate employment in the service of the Government.

As for you the men of the Army of Darfur, Mulazimî and Jehadia and others, I know well that you were of a truth in the service of this tyrant until now against your will in fear of the punishment he would mete ^{out} to you if you refused.

Therefore I offer you the "Aman" if you surrender on the following condition .. that as soon as you see my Army approaching you, you throw down your arms, be they rifles, swords or spears, upon the ground and lift your hands to the sky so that my Commander may recognize your good intentions and grant you the Aman of God and His Prophet.

"The sole of their feet shall be cut off ~~that~~ that do injustice and thanks be to God the Lord of the World".

منشور

الى عموم اهالي دارفور

سلام الله ورسوله عليكم ورحمة الله وبركاته

أما بعد فاتم تعلمون حق العلم ان علي دينار قد قتل رؤساءكم
ونهب ممتلكاتكم وباع نساءكم واولادكم بيع السلع والنجاج أما الآن
فقد حان الاوان ليحني نمار ما فعلته يدها فاهجره فراداً وجماعات
وسلموا انفسكم الى جيوشي المظفرة التي قد ارسلها لمعاينة هذا الظالم
الباغي حيث نالون أمان الله ورسوله وتخلصون أتم ونساؤكم
واولادكم من ذل استرقاقه وتستظلون بظل الحكومة فتعيشون
بسلام وطمانينة وتبسطون على معايشكم بلا منازع ويحمد كثيرون
منكم اعمالاً تلائمهم بخدمة الحكومة

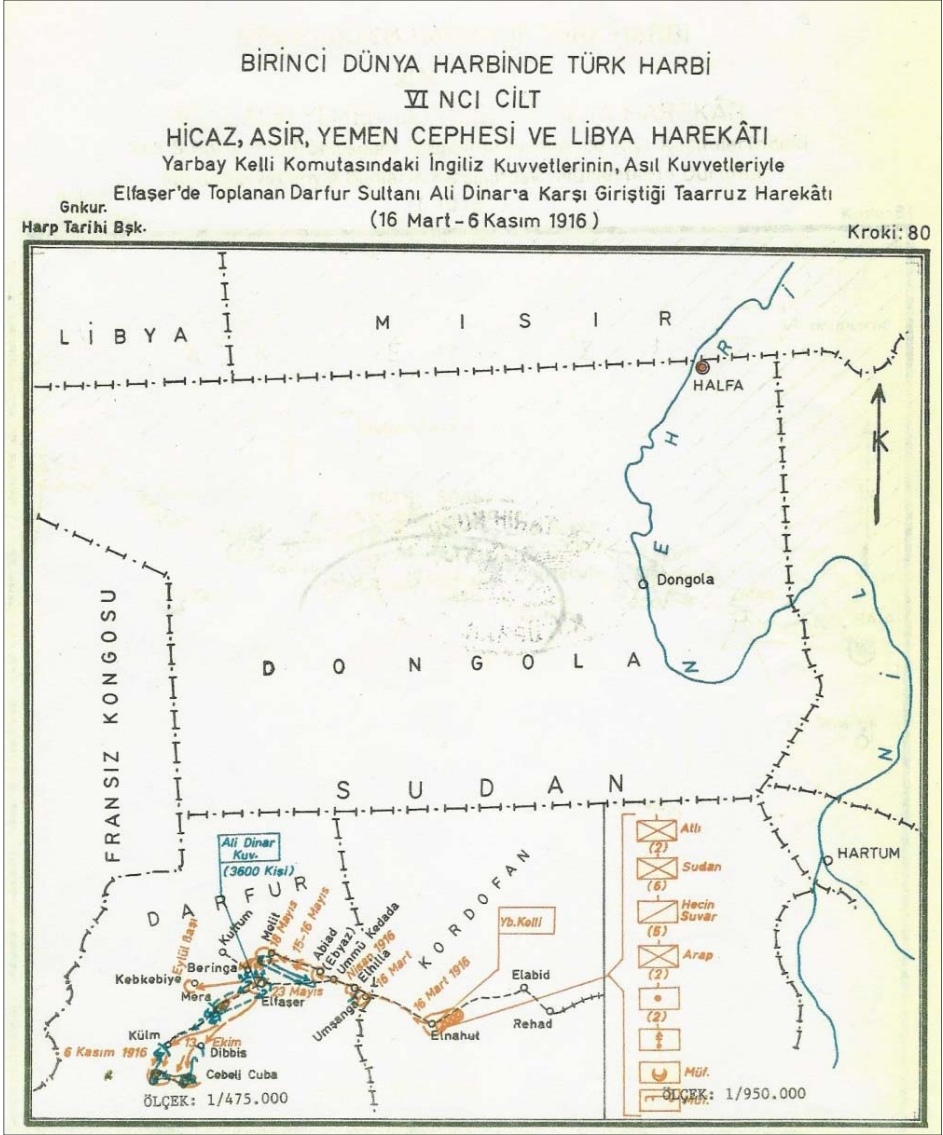
أما أتم يا رجال الجيش في دارفور من ملازمة وجهادية وغيرهم
فاني عالم حق العلم بأنكم انما اقمتم على خدمة هذا الظالم الى يومنا هذا
رغمًا عن أنوفكم وخوفًا من العقاب الذي يحل بكم لو رفضتم أن تفعلوا
ذلك ولهذا فاني أمنتكم أيضاً الأمان اذا سلمتم على الشرط الآتي

وهو انكم حالما تبصرون جيوشي قادمة نحوكم أن ترموا اسلحتكم
على أنواعها ان كانت بنادق أو رماحاً أو سيوفاً الى الارض وترفعوا
ايديكم نحو السماء كي يتحقق قائد جيوشي حسن نواياكم ويمنحكم أمان
الله ورسوله

(فقطع دابر القوم الذين ظلموا والحمد لله رب العالمين)

Ek-3:

SUMMARY

Fur Sultanate was founded towards the middle of the seventeenth century. Although Sudan was invaded by Mehmed Ali Pasha in 1820, Sultanate survived until capturing by Zubeyr Pasha in 1874. After the actual collapse of the sultanate, period of secret sultans began. Fur people began to determine their sultans. After the disciples of Mahdi had gained the governance of Sudan, this issue was being resumed by them. When *Amirs* of Mahdi in Darfur perceived, they exiled the foremost members of Fur dynasty to Omdurman, capital city of Mahdi period. One of the exiled members of dynasty was Ali Dinar who escaped from Omdurman to Darfur after the defeat of Mahdi powers at the battle of Karrari (1898). In Darfur, he began to struggle against to other members of his dynasty to get sovereignty. After the capture of el-Fashir, he recreated Fur Sultanate. Although England didn't like Ali Dinar's sultanate, she was forced to accept this issue. Nevertheless, three conditions were demanded to do from him by England. One of them was a British consultant; second one was British flag next to Darfur flag; last one was tribute. Aim of these demands was to gain Ali Dinar's obedience as a governor. As possible as he rejected her demands.

Last years of eighteenth century, France began to bother of Darfur from western border. As well as England, France's demands as a other imperialist country made Ali Dinar nervous. On these troubled years, Ali Dinar began to look for ways to contact with the Ottomans. One of the most suitable ways of communication was Hajj. Unique way for Ali Dinar to escape his troubles was to be vassal state of the Ottoman State. He sent Mahmil with his envoy to get Ottoman protection. Envoy submitted their obedience to governor of Hijaz and demanded Ottoman flag to erect on el-Fashir. Because of unsuitable politic conditions, his demands were not realized exactly. In this article some archival documents have been used for this context.

Political situation changed with the First World War. After the proclamation of *Jihad*, military mission was sent to get support of Ali Dinar and coordinate preparation of struggle against England in Sudan and Egypt. Ottoman officers endeavoured to support him financially, militarily and politically. Nevertheless, conditions were not suitable to support completely. Archival documents show us Ottoman officers' exertions clearly.

The Suez Canal was so significant for England to reach India. Therefore, allied forces struggled to drive out British from Egypt and Sudan to restrain her passage via the Suez Canal. All the military strategy was based on coordination of Egypt, Sudan and Darfur. Ali Dinar had significant role in this strategy.

He declared the participation into the war beside the Ottoman Empire and its allies. However, England issued some declarations and pamphlets against *Jihad*. Besides these activities, England sent troops from Egypt, India and Australia and reinforced them with new weapons and ammunitions. Although people of Darfur, spears and simple weapons, fought courageously against to invaders, they had failure against superior firepower. As well as field artillery and machine guns, British troops had

İlhan ZENGİN

airplanes. After their capital city, al-Fashir, was occupied, they retreated to Merra Mountain to gather for struggle. Yet, because of their insufficient firepowers, they lost their struggle. Ali Dinar and his sons were massacred by British invaders in 1916. Thus, their independence and sultanate vanished and British occupation was completed. Darfur was attached to preoccupied Sudan as a province and then ruled by British officials.

He participated defensive alliance with Ottoman Empire, supported the declaration of *Jihad* struggled against invaders. While Ali Dinar was defending his sultanate and Muslim people, he was martyred by invaders. He has remembered as “Turcophile” and “Muslim mujahedin”. In this article, all the Turkish archival documents about the issue were used as possible. In addition, foreign documents were employed to compare or to complete lack of Turkish academic studies for this issue.